

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ İLK BEYANATI ve BU BEYANATA DAYALI KİŞİSEL ÖZELLİKLERİNİN TAHLİLİ

Bülent KARA*

ÖZ

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yaşananlar, toplumun ve yöneticilerin bir kısmında teslimiyet duygusu yaratsa da, Anadolu'da milli direnişin gerekçesini oluşturmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk milleti adına azami hakların elde edilmesinin şart olduğunu ortaya koyan ulusal kurtuluş hareketinin kurumsallaştığı yerin adı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına giden yolu, kendi gözlemleri ve yorumları çerçevesinde meclisteki ilk beyanatında anlatmıştır. Konuşmasında onun, milletvekillerine kendisini tanıtmaya, tanıtırmaya, kararlarını kabul ettirme taktik ve stratejisi takip ettiği görülmektedir. Milli kongrelerde ve Temsil Heyeti'nde başkanlık yapan Mustafa Kemal Paşa, meclis başkanlığını bir fazla oy alarak kazanmış olmasına rağmen, dışa dönük, deneyime açık, uyumlu ve özgüveni yüksek kişiliğiyle genel olarak mebusların ilgisine mazhar olmuş ve liderliği o dönemle sınırlı kalmamıştır. Çalışmada, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ilk günlerinde gerçekleşen olayların ana hatları verilerek, Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilk beyanatında değindiği konuların çıkış noktası belirtilmeye çalışılmış ve beyanatın içeriği ele alınmıştır. Ayrıca, müstakbel Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, verdiği siyasal, psikolojik mesaj ve uyguladığı taktik-stratejiye dayalı kişisel özellikleri, sözleri ve olaylara yaklaşım biçimi ile bir değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Kişisel Özelliği, Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Beyanatu, Mustafa Kemal Paşa'nın Liderliği, Mustafa Kemal Paşa'nın Stratejisi, TBMM.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: bulentkara_04@hotmail.com/b.kara@ahievran.edu.tr

MUSTAFA KEMAL PASHA'S FIRST DECLARATION TO THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY AND ANALYSIS OF HIS PERSONAL CHARACTERISTICS BASED ON IT

ABSTRACT

Although the experiences after the conclusion of the Armistice of Mudros created a sense of non-resistance among a certain part of rulers and society, it formed the foundation for the national opposition in Anatolia. The Grand National Assembly of Turkey is the name of the place where national salvation movement, which proved the essentiality of acquiring the highest rights on behalf of Turkish nation, was institutionalized. In his first declaration in the parliament, Mustafa Kemal Pasha described the path leading to the opening of the Grand National Assembly of Turkey in the framework of his own observations and interpretations. It is observed that in this declaration, he followed the tactics and strategy of introducing himself to and being identified by member of parliaments and making his decisions being accepted by them. Although Mustafa Kemal Pasha, who presided at national congresses and representation committee, won the parliamentary presidency with only one vote difference, he was honored by a large attention of the members of parliaments and his leadership was not limited to that period due to his extrovert, open to experiment, agreeable and self-confident personality. In the introduction of the paper, the outlines of the events took place in the first days of the Armistice of Mudros are given in order to indicate the point of the origin of the topics mentioned Mustafa Kemal Pasha's declaration while the content of the declaration is given in the following section. In the last part of the discussion in the declaration, the political and psychological message of the future President of Assembly, his words and the way he approached to events reflecting his personal characteristics are analyzed based on the tactic-strategy he followed.

Keywords: *Mustafa Kemal Pasha, Mustafa Kemal Pasha's personal characteristics, Mustafa Kemal Pasha's first declaration, Mustafa Kemal Pasha's leadership, Mustafa Kemal Pasha's strategy, The Grand National Assembly of Turkey*

Giriş

1914-1918 yılları arasında gerçekleşen I. Dünya Savaşı, kanlı çarpışmalar sonrasında İtilaf devletlerini temsilen İngiliz Amiral Calthorpe ile Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Başkanlığındaki delegasyon arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesi ile bitirilmeye çalışıldı. Bu ateşkes, Osmanlı Devleti için bir anlamda sonun başlangıcı oldu. Ateşkes'in imzalanmasından önce on

yıldır ülkeyi yöneten kadro yani İttihat ve Terakki yönetimi zorunlu bir nöbet değişimini kabullendi. Talat, Enver, Cemal, Bahaettin Şakir ve Doktor Nazım gibi İttihat ve Terakki'nin önde gelen şahsiyetleri İtilaf devletlerinin siyasi yaklaşımlarla kendilerini sözde Ermeni katliamının sorumluları olarak görecekları ve İtilaf devletlerine karşı savaşa girmiş olmalarından dolayı da intikam duygusuyla muamele yapacakları psikolojisi içinde ülkeyi terk etti. Adı geçen şahsiyetlerin ülkeyi terk etmeleri ya da hayatlarının dramatik son buluşu dahi İtilaf devletlerinin Türkiye politikasında bir yumuşama başlatamadı.

Talat Paşa'nın istifası sonrasında yeni hükümeti Ahmet İzzet Paşa 14 Ekim 1918 tarihinde kurdu¹ ve bir an önce Ateşkes antlaşması imzalayabilme mücadelesi verdi. Osmanlı Devleti'nin ve hilafetin siyasal, sosyal, kültürel ve yönetsel anlamda köhneleşmiş payitahtı bu belirsizlik döneminde adeta entrikanın da payitahtı oldu. Payitahtın ve ülkenin karışıklığındaki temel nedenlerden birisi 1918 yılının Temmuz ayında tahta oturan ve yönetim erkini eline geçirmeye çalışan,² bu arada İttihatçılardan haz almamanın ötesinde nefret eden Sultan VI. Mehmet Vahidettin ve onun temsil ettiği saraydı. Karışıklığın ikinci ayağında, üst yönetici kadronun ülkeyi terk etmiş olmasına rağmen yıllarca süren iktidar olmanın getirmiş olduğu kadrolaşmayla ülkenin kılcal damarına kadar işleyen İttihatçı zihniyet ve bu zihniyetin hâlâ ülke yönetimine katılma isteği ile ortaya çıkan öncekiler-sonrakiler mücadelesidir. Üçüncü sırada, İttihat ve Terakki'nin güçlü iktidarı döneminde susan, susturulan, sindirilen unsurların başta Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderliğinde devlet erkini ele geçirme ve bunun için İttihatçılara karşı herkesle işbirliğine gidebilecek bir zihniyeti temsil eden liberal" düşünceli ve Damat Ferit Kartvizitli oluşumdur. Dördüncü sırada, İstanbul'a beyaz at üzerinde "Fatih" edasıyla girip, kendi askerleri için sarayların boşaltılmasını, yiyecek, içecek, yakacak hazırlanmasını istemek gibi mağrur-intikamcı işgalci davranışlar³ yer alır. Bir tarafta bu olumsuzluklar, diğer tarafta Wilson Prensipleri'nin yarattığı ve sadece kâğıt üzerinde kalan "Barış" özlemi,⁴ sosyal dengeyi altüst eden iç göçler, 1917 Rus Devrimi ile İstanbul'a yönelen Rus göçlerinin yarattığı sorunlar da

¹ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, C.I, Kastaş Yay., İstanbul, 1987, s.53.

² "Benim imzâm kararâmelerin bâlâsına vaz' edilmek lâzım gelir. Sadr-ı âzamı bulun da ba'dema o suretle imzâ edeceğimi söyleyin". Bkz., Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, TTK., Ankara, 2010, s.141.

³ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.54-59; Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I, TTK., Ankara, 1987, s. 7- 29.

⁴ Sonyel, **a.g.e.**, s.5.

dönemin karmaşıklığını oluşturan faktörler arasındadır.⁵ Bütün bu hususiyetler özellikle İstanbul'un çehresini köklü bir değişime uğratmıştır. Bu kadar değişimin toplandığı bir toplumda endişe, sindirilmişlik, eziklik, teslimiyet ve sosyal aşağılık duygusu günlük yaşamın bir parçası olmuş ve Kurtuluş Savaşı boyunca da yer yer kendisini hissettirmiştir.⁶

1. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Gerçeklerle Yüzleşme

Ateşkes antlaşmasının imzalanması öncesinde Osmanlı Hükümeti nezdinde neler yapıldığı ve bundan sonra nasıl bir program takip edileceği Ahmet İzzet Paşa'nın anılarında⁷ ve meclis konuşmasında görülmektedir.

Ahmet İzzet Paşa'nın 19 Ekim 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan'da okuduğu bu hükümet programında⁸ bir yenilgi halet-i ruhiyesi söz konusu değildir.⁹ Saltanat ve hilafete bağlılık, Arap vilayetlerinin özerkliği, Wilson Prensipleri, ülkenin düzen ve barışa kavuşturulması vb gibi ümit var ifadeler kullanılmıştır. Bu ümit varlığın ve belki de safdilliliğin göstergesi, beklentilerin Osmanlı delegasyon heyetine bir talimatla verilmiş olmasıdır.¹⁰ Hükümetin en hassas noktalarından birisi İstanbul'da Yunan askerinin bulunmamasıdır ve bu da: "*İstanbul'da Yunanlılar olmayacak*" tarzında belirtilmiştir. Hükümet Talimatı çerçevesinde barışa kavuşulacağına şartlanan Osmanlı yöneticileri, ateşkes sonrasında hem kabul edilen maddelerin içerik farklılığı hem de uygulama aşamasında gördükleri haksızlıklar karşısında tam anlamıyla bir yıkım yaşamıştır.

⁵ Elçin Macar, Oya D. Macar, **Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010.

⁶ Feridun Kandemir, **İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar**, Yakın Tarihimiz Yayınları: 3, İstanbul, 1964.

⁷ Ahmet İzzet Paşa(Furgaç), **İstiklâl Harbi'nin Gerçekleri**, Feryadım, C.I-II, Timaş Yayınları, 2017.

⁸ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, D. 3, C.I, İçtima Senesi: 5, 4. İnikat, 19 Teşrinievvel 1334(1918) Cumartesi, TBMM. Basımevi, Ankara, 1992, s.28-36.

⁹ Sonyel, **a.g.e.**, s.10.

¹⁰ Talimatın içeriği şöyledir: Boğazlardan geçen savaş gemileri iki boğaz arasında iki günden fazla kalamayacak, askerler terhis edilecek, yabancı subaylar ülkelerine dönecek, ateşkes günü elde olan cepheler geçilmeyecek, hiçbir yer işgal edilmeyecek, asayiş Hükümet sağlayacak, Alman tehlikesine karşı Karadeniz'de Osmanlı Devleti tedbir alacak, bu tedbirleri İngilizler denetleme hakkına sahip olacaktır. Serbest ticaret gemileri kabul edilecek, hububat ve gıda maddelerinin ithalinin hızlandırılması teklifi götürülecektir. Ateşkes sonrasında Almanya'dan borç alınamayacağından para yardımı talep edilecektir. Milli namusa halel getirecek her türlü istekler reddedilecek, İttifak devletleri asker ve sivil memurlarının tabi olacağı muamelede mütakabiliyet esası gerekeceğinden bu muameleden özellikle dışarıda okuyan ve sayıları 15-20.000'i geçen öğrencilerin etkileneceği dolayısıyla bu yöndeki tekliflerin reddedilmesi. Selek, **a.g.e.**, s. 42- 44.

Mondros Ateşkes Antlaşması, uygulamalarıyla her şeyden önce “*kadim dost*”¹¹ beklentisini alt üst etmiştir. ¹² Mondros sonrası Arnold Toynbee: “...Yunanlıların, Paris'teki Müttefik Devletler Konseyi'nin çağrısı ve Müttefik savaş gemilerinin yardımıyla 16 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmaları arasında geçen yarım yıl içinde Türklerin morali en düşük seviyeye inmişti.”¹³ sözleriyle anlatmıştır. Yunanlıların Türklerin anavatanlarını işgal etmelerinin Türkler lehinde yeni şartlar oluşturduğu, hiç bir Türkün kafasında kaybedilen toprakları geri alma yönünde bir düşüncenin olmadığı, esasen bu çözümlerin, yani Trablus- Bingazi, Arnavutluk, Makedonya, Mısır ve Bosna-Hersek gibi yerlerin elden çıkmasının lafta kalan bir egemenliği sonlandırdığı da Toynbee'nin yorumları arasındadır.

İşgal sürecinin Türklerde milliyetçilik duygusunu arttırdığı, İzmir'in işgalinin Türklerin yüreğine bir hançer sapladığı, Pan-Turanizm ve Pan-İslamizmin terk edildiği ve Türklerin yeni bir önderin yönetiminde “*kendi evlerinin efendisi*” olma mücadelesi vereceklerini belirten Toynbee, mevcut durumu Türkler adına “...zararın neresinden dönülürse kârdır” sözüyle özetlemiştir.¹⁴

Mondros Ateşkes Antlaşması ile imparatorluk parçalanmış, elde Anadolu toprağı kalmıştır. Hicaz ve Irak gibi yerlerde Faysal'ın çocuklarına Arap devleti, Filistin'de İngiliz mandaterliğinde Yahudi devleti kurdurma fikri netleşmiş, Suriye'nin Fransız mandasına terki, Ürdün'e özerklik, Mısır'da Kral Fuat yönetiminde bağımsız bir krallık kurulmak istenmiştir.

Ermenistan ve Kürdistan'ı kurmak, İtilaf devletlerinin ana projelerinden birisi iken bu işin kolayca halledilebilmesi adına henüz Türklerin elinde olan toprakların ordudan, silah ve cephaneden arındırılması da ana uygulamaları olmuştur.¹⁵

¹¹ Gotthard Jaeshke, “Mondros'a Giden Yol”, **Belleten**, C.XXVIII, S. 109, (Ocak 1964), s. 151.

¹² Rauf Orbay da büyük hayal kırıklığına uğramıştır. Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralar**, I, İstanbul, 1993.

¹³ Arnold J. Toynbee, **Türkiye I (Bir Devletin Yeniden Doğuşu)**, (Çeviren: Kasım Yargıcı), Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, Aralık 1999, s. 73.

¹⁴ Toynbee, **Türkiye...**, s.87-vd.

¹⁵ Bunu da kolayca başarabilmek için ateşkes hükümlerinde elastiki kelimeler kullanmışlardır. Sonyel, **a.g.e.**, s.10,15; Seha L. Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 409, Ankara, 1977, s.1-5; Yılmaz Altuğ, **Atatürk İnkılâp Tarihi (1919-1938)**, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1985, s. 29-36.

1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın İlk Günleri

TBMM'nin ilk günleri, Milli Mücadele'nin gerekçeli kararını anlamada ne kadar önemli ise ateşkes antlaşmasının ilk günleri de Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatında ele aldığı konuların önemini ve olayların gelişimini takip etmede o nispette mühimdir. Toynbee'nin:

*"Yeni şartlar, Mustafa Kemal'e, Enver'den, Talat'tan, Cavit'ten, bunlardan daha önceki reformcular olan Mithat Paşa, Mahmut II. ve Selim III'ten daha iyi kazanma şansı veriyordu. Yine de Mustafa Kemal'in Müttefik devletlere kafa tutması kahramanca bir inanç ve cesaret eylemidir. Ayrıca Türk önderi, 1919 yılında görünüşün herhangi bir Türk vatanseveri için son derece cesaret ve ümit kırıcı olmasına karşılık, ülkesinde uykuda bulunan güçleri keşfedebilmiş, olaylar da onun bu görüşünün ne kadar doğru olduğunu ispatlamıştır."*¹⁶ şeklindeki cümleleri bu çıkarımı destekler niteliktedir.

Ateşkes sonrası uygulamalar ve bunun Türk toplumundaki müspet veya menfi algısı geleceğin siyasal dokusunun görünümüdür. Boşa çıkan beklentiler ve yaşanan hayal kırıklıkları ve bütün bunların telafisi için ikna edilmesi gereken bir halk söz konusudur ve her şeyden önce bu zaman dilimi direniş zorunluluğunun ilk sinyallerini vermiştir. Ateşkes sonrasında İtilaf devletlerinin uygulamaları ve özellikle İstanbul basınında yer bulan açıklamalar, ülkenin sosyal ve siyasal dokusunu anlamada önemlidir. Bu haberler Ateşkesin ilk üç günü itibariyle şöyle özetlenebilir:

30 Ekim 1918: İngiliz öncü birlikleri Meriç kıyısına ulaştı. 22 İngiliz gemisi ise İzmir önünde. Kars'a bağlı Aralık, Iğdır Ermeniler, Ardahan İngilizler tarafından işgal edildi. Rum Patrik Kaymakamlığına seçilen Doretheos Rumların Hükümet'e yardımcı olmasını isteyen Meclis Başkanı Halil Bey'e *"Rumlar son yıllarda çok mağdur oldu. Elimden duadan başka bir şey gelmez"* dedi. İdam: Terhis hazırlıkları devam ediyor.

Bu gazete haberlerine göre; ülke bir taraftan işgal edilmekte ve Türk ordularının terhisi cihetine gidilmekte ve bir taraftan da Osmanlı tebaası bazı Rumlar İtilaf devletleri yanında yer alacaklarının işaretini vermektedir.

31 Ekim 1918: Ateşkes imzalandığının öğrenilmesi, savaştan bıkmış kamuoyunda ve askerler üzerinde genel bir memnuluk yaratıyor. Şartları ağır bulan ve kaygı belirtenler de var. İstanbul'da en etkin parti, çalışmalarına yeniden başlayacak olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası olacaktır. 1920 yılı başına kadar 33 siyasî parti ve dernek kurulacaktır. Birinci Kafkas Kolordusu dağıtıldı.

¹⁶ Toynbee, *Türkiye...*, s.78-79.

Rumlar Yunan ordusunda gönüllü askerlik yapacak, buna karşılık daha çok Museviler ve İç Anadolu bölgesindeki Hıristiyanlar, Türklerle birlikte yaşamak istediklerini bildirecek; bu Rumlar, İtilaf devletlerinin kışkırtıcı siyasetlerini ve Fener Rum Pratikliği'ni protesto edeceklerdir. Ateşkes arifesinde: Osmanlı Devleti'nin uzun süre yaşayabilmesi imkânsızdır (Ahmet Emin). Akşam: Necmettin Sadak: Yarını düşünelim. Ümitsizliğe kapılmayalım. Bu nihayet bir askeri antlaşmadır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yarattığı "Barış" sevincinin yanında geleceğe dair endişe duyanların varlığına da işaret eden bu haberler ise Anadolu'nun sürüklenmekte olduğu sorunlar yumağının ilk kıpırdanmalarını gösteren emarelerdir. Bununla birlikte bazı haber başlıkları aynı zamanda yüzyıllar boyunca birlikte yaşamının kazandırdığı ortak değerler nedeniyle Anadolu'da yaşayan gayrimüslim unsurların bir kısmının İtilaf devletlerinin Türkler aleyhindeki kışkırtmalarına prim vermediği- vermeyeceğini de göstermektedir.

1 Kasım 1918: Irak'taki İngiliz Orduları Komutanı Marshall, emrindeki birliklere Musul'un işgal edilmesini emretti. The New York Times: Ateşkes antlaşması Türkiye'de İtilaf devletlerine mutlak bir üstünlük sağlıyor. Vakit'te Ahmet Emin (Yalman) : Memleket artık sulh ve sükûna kavuşmuş demektir. Fakat mevcut milli felaket hepimizin kalbini sızlatacak. Başımızı yüksek tutalım, gelecekte ümit kesmemeliyiz. Sabah: Türklerin günahı nedir? Ateşkes şartları öyle ağır ki, kolumuzu kanadımızı kırıyor. Tasviri Efkâr'da çevresi çiçeklerle bezenmiş, üstünden güneş doğan "mütareke" temsili... Hadisat'ın karikatürü: Boylu boyunca yere uzanmış ölü bir Türk askeri. "Zaten hasta değil mi idi?"¹⁷

Ateşkesin daha ilk üç gününde karşılaşılan manzara Türkler için bir yıkım niteliğinde olmuştur. Bütün bu olumsuzluklar yaşanırken işgalleri, barış habercisi olarak yorumlayanların ve ateşkesi yeni doğan bir güneş gibi yansıtanların varlığı ise Türk milletinin kara günlerinin habercisi niteliğindedir.

2. Ankara'da Bir Sine-i Millet Abidesi

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışına kadar geçen 19 ay boyunca komutanlar, hükümetler, yöneticiler, devletler, coğrafyalar, sınırlar kısacası pek çok şey değişmişti, fakat bir şey değişmemişti. O da; Anadolu ve üzerinde nüfus çoğunluğunu

¹⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji)*, TTK, Ankara, 1993, s.1-6.

oluşturan Türklere yönelik İtilaf devletleri yöneticilerinin ön yargıları idi. TBMM'nin açılışına kadar geçen 19 aylık zaman diliminde ne olduğu kronoloji kitaplarından,¹⁸ dönemin gazetelerinden, hatıratlardan takip edilebilir. Bahsi geçen 19 aylık süreç, TBMM açıldığı zaman bizzat lider olarak görülen Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclis üyelerine anlatılmıştır. Söylevlerin kişilerin fikir ve düşüncelerinin aracısız olarak anlaşılmasındaki rolü düşünüldüğünde,¹⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanatının önemi de ortaya çıkmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın meclisteki bu konuşmasına geçmeden önce TBMM'nin açılış tarihinin neden 23 Nisan olduğu üzerinde durmak gerekir. Yunus Nadi; TBMM'nin açılışı ile ilgili olarak Ankara'ya gelmeleri için mebuslara telgraflar gönderildiğini, millete beyanname ve İstanbul'un işgalinden dolayı İstanbul'daki yabancı temsilcilere yönelik protestolar yayımlandığını, Mustafa Kemal Paşa'nın isyanlar, cephe işleri, bütün memleket işlerinin yanında bu süreci de takip ettiğini belirtir. Nadi'nin anlatımına göre; seçim süreci büyük bir ciddiyetle ele alınmakta ve bu konuda Mustafa Kemal Paşa, milletin asalet hamiyetine güvenmektedir.²⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın Muallim mektebinin koşullarında kalan mebuslarla yaptığı sohbette sarf ettiği: "...şurası muhakkaktır ki Yunan ordusunu behemehâl mağlup edeceğiz ve behemehâl denize dökacağız. İşlerimize bakalım, bunda en ufak şüpheye mahal olmadığını görmekte gecikmeyeceksiniz!" cümlelerini aktaran Nadi, bu sözlerin ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden emin tavrının etkisini de şöyle belirtmiştir: "*Bu sözler orada hazır bulunanları iknaa kifayet ediyordu; o sözlerin kaili, (söyleyen)* dediğini yapmaya kadir bir şahsiyet olarak biliniyor ve zaten o sözler öyle bir tarzda söyleniyordu ki hatta birinci defa dinleyecek birisi için dahi onlara inanmamak imkanı görünmüyordu.*"²¹ Nadi'nin TBMM'nin

¹⁸ "Türkiye Tarihinin Son 20 Yıllık Devrine Ait Kronoloji", **Belleten**, C.II, S.7/8, Temmuz 1938, s.469-489; Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji)**, TTK., Ankara, 1994; Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922)**, C.I, TTK., Ankara,1989;Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, TTK., Ankara, 2000.

¹⁹ Mahmut Bolat, **Tarihçesi, Derlenmesi ve Diziniyle Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara,2011, s. 1.

²⁰ Yunus Nadi, **Birinci Büyük Millet Meclisi**, Yenigün Haber Ajansı, Cumhuriyet'in Armağanıdır, 1998, s.28.

* Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara, 1986. Alıntılarda bazı eski kelimelerin günümüz Türkçesiyle karşılıkları parantez içerisinde verilecektir.

²¹ Nadi, **Birinci Büyük...**, s.29.

açılış tarihi konusunda verdiği bilgiler ise aynı zamanda o günlerin ahvalini anlama bakımından önem arz ediyor. Nadi: “*Meclis Nisan’ın 22’nci Perşembe günü açılacak iken bu tarih 23 Nisan Cuma’ya götürüldü*”²² demektedir.

Meclisin açılış tarihindeki değişimin nedenini Nadi’nin değerlendirmesi kapsamında birkaç noktada toplamak mümkündür. Buna göre; Anadolu direnişine taraftar olmayanlar bu direnişi baltalamak amacıyla özellikle din ve şeriata dayanarak kendilerinden farklı düşünenleri dine karşı gibi göstermek amacındaydılar ve bunu temin için fetvalar yayınlamışlardır. Halife beyannameleri de bu yönde tertip edilmiş ve Damat Ferit dahi bu esasa dayanmıştır. Oysa bütün bu olumsuz propagandalara rağmen Ankara’da toplanan kişiler vatan ve milleti kurtarma gayesi taşımaktaydı ve din ve imandan soyutlanmamışlardı. Bu kişilerin arasında hakiki din âlimleri de vardı. Vatan, millet, din ve şeriataın ağıyar ayakları altından kurtarılması ortak gayeydi. İngilizlere ve onlara hizmet eden Yunanlıların lehinde milleti boğmaya, mahvetmeye alet olanların dini ağızlarına dahi almaları dünyanın en sefil alçaklığıydı. İstanbul’un olanca kötülüklerine karşı Ankara’nın gerekli karşılığı vermesi gerekmektedir, böylece meclisin açılması cuma gününe ertelenerek dini bir motifin temini gerçekleştirildi.

Hacı Bayram Camiinde icra edilen cuma namazı nihayetinde, kalabalık cemaatle ve dini bir merasimle meclis açılmıştır.

Hacı Bayram Camiindeki mahşeri kalabalığı anlatan Nadi, aynı zamanda açılış öncesinde Mustafa Kemal Paşa tarafından memleketin dört bir köşesine tamim edilen program hakkında da bilgiler vermiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından Hey’eti Temsiliye adına 21 Nisan 1920 tarihinde “*Acele*” notuyla kolordulara, 61. Tümen Komutanlığına, Refet Beyefendi’ye, bütün illere, bağımsız sancaklara, Müdafai Hukuk Merkez Kurullarına, Belediye Başkanlıklarına 6 madde halinde bildirilen yazı²³ şöyledir:

1-Tanrı’nın yardımıyla Nisanın yirmi üçüncü cuma günü, cuma namazından sonra Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2-Yurdun bağımsızlığı, yüce Halifelik ve Padişahlığın kurtarılması gibi en önemli ve ölüm dirimle ilgili görevleri yapacak bu Büyük Millet Meclisi’nin açılış gününü cumaya rastlamakla o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle birlikte, kutlu Hacı Bayram camisinde cuma namazı kılınarak Kuran’ın ve namazın nurlarından

²² Nadi, a.g.e., s. 29.

²³ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk -Söylev**, C. I, TTK., Ankara, 1986, s.576-577.

ışıklanılacak ve güç kazanılacaktır. Namazdan sonra, Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak (Meclisin toplanacağı) özel yere gidilecektir. Toplantı yerine gidilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camiden başlayarak, meclise değin, Kolordu Komutanlığınca askeri birliklerle özel (tören) düzeni sağlanacaktır.

3- Bu günün kutsallığını pekiştirmek için bugünden başlayarak il merkezinde, Vali Beyefendi Hazretlerinin düzenleyeceği üzere, hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak ve hatimin son bölümleri, uğur için cuma günü namazdan sonra meclisin toplantı yeri önünde okunup bitirilecektir.

4- Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde, yukarıda belirtildiği gibi şimdiden hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak; cuma günü ezandan önce minarelerde sala verilecek; hutbe okunurken Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz-Hazretlerinin şanlı adı anıldığı sırada, kendisinin, ülkesinin ve bütün uyruklarının bir an önce kurtulmaları ve mutluluğa ermeleri için ayrıca dua edilecek; cuma namazı kılındıktan sonra da hatim tamamlanarak yüce Halifelik ve Padişahlığın ve bütün yurt parçalarının kurtarılması amacıyla yapıları ulusal çalışmaların önemini ve kutsallığını ve her yurttaşın, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisi'nce verilecek yurt ödevlerini yapmak zorunda olduğunu anlatan dinsel söylevler verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, yurdumuzun ve ulusumuzun kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı ülkesinin her yerinde, hükümet konağına gidilerek, meclisin açılışından dolayı resmi kutlamalarda bulunulacaktır. Her yerde cuma namazından önce, uygun görülecek şekilde "Mevlit" okunacaktır.

5- Bu bildirimden hemen yayılması için her araca başvurulacak ve tezelden köylere, en küçük askeri birliklere, yurttaki bütün birliklere ve kurumlara ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük kâğıtlara yazılarak her yere asılacak ve yapılabilen yerlerde basılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6- Ulu Tanrı'dan tam başarıya ulaştırmasını yakarırız.

TBMM'nin açılışına tanıklık etmiş bir mebus olarak o günlerin havasını yorumlayan Nadi'nin, TBMM'nin açılışının mahşeri kalabalığını yazarken;

"Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına yer bulmak için bilahare hayli müşkülât çekilmiş, hayli uğraşılmak mecburiyeti hâsıl olmuştu. Bu böyle olmak için yapılan şey, alelade eda olunacak cuma farzından başka bir şey olmalıydı. Filhakika

(gerçekten) bu içtima, o gün için dini bir içtima (toplantı) olmaktan ziyade, milli bir içtima idi denilse hata olmaz.”²⁴ şeklinde kurduğu cümleler, o günün heyecanını adeta gelecek kuşaklara taşıma vazifesi yüklenmiştir.

TBMM'nin açılışının verdiği coşku sadece Hacı Bayram Camisi ile İlk TBMM binası arasında kalmamış, meclis binasının içi de bayraklarla donatılarak bu coşkuya ortak edilmiştir. Kesilen kurbanlar ve Türkçe dualardan sonra kürsüye önce bir milletvekili ve daha sonra da en yaşlı üye olan Sinop milletvekili Şerif Bey²⁵ çıkarak şu konuşmayı yapmıştır:

“Huzzarı (huzurda bulunanlar) kiram, İstanbul'un muvakkat kaydı ile kuvayi ecnebiye tarafından işgal olunduğu ve bütün esasatıyla makamı hilafet ve mekezi hükümetin istiklali iptal edildiği malumunuzdur. Bu vaziyete serfuru (Başegmek) etmek, milletimizin teklif olunan ecnebi esaretini kabul etmesi demektir. Ancak istiklali tam ile yaşamak azmi katisinde olan, minelezel (ezelden beri) hür ve serazad milletimiz esaret vaziyetini kemali şiddet ve katiyetle reddetmiş ve derhal vekillerini toplamaya başlayarak Meclisi Alinizi vücuda getirmiştir. Bu Meclisi Alinin Reisi Sinni (yaşlı) sıfatıyla ve tevfiği ilahi ile milletimizin dahili ve harici istiklali tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisi'ni küşad eyliyorum. Mebuu akdesimiz olan bütün Müslümanların halifesi ve Osmanlıların Padişahı Sultan Mehmet Hanı Sâdis Hazretlerinin kıyudu cenebiyeden tahlisine ve ebedi payitahtı saltanatı seniye olan İstanbulumuz ile işgal altında ve envai mezalim ve fecayi içinde maddeten ve manen bila insaf imha edilmekte bulunan bilcümle vilayati mazlumemizin istihlasına muvaffakiyet ihсан buyurmasını Cenabı Allah'tan niyaz eylerim.”²⁶

Meclisin “Reisi Sin”i konuşmasını bitirince Mustafa Kemal Paşa meclis üyelerinin kimlerden oluştuğuna dair bir beyanatta bulunmuştur. Meclisin olağanüstü yetkilerle açıldığını,²⁷ İstanbul'dan gelen eski ve yeni seçilen vekillerden oluştuğunu belirten Mustafa Kemal Paşa, daha ilk anda kontrolü ele almış gibidir. Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması sonrasında, mebus mazbatalarının incelenmesi için bir encümenin teşkiline geçilmesi yönündeki mebus istekleri karşısında “Reisi Sin”in: “Yalnız mazbatalar mı tetkik edilecek?” sorusunun muhatabı da Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan bir Millet Meclisi deneyimi yoktur, fakat onun meclise iki kâtip seçilmesi yönündeki yönlendirmesi ve Muhittin Baha Bey'i

²⁴Nadi, **Birinci Büyük...**, s.33-35.

²⁵1925 yılında vefat etmiştir. Ailesinin bir kısmı Avcıbaşı, bir kısmı Avgan soyadını almıştır. Bkz., **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem**, C. III, Fahri Çoker (Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu), TBMM Vakfı Yay., No: 6, s. 864-865.

²⁶**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM. ZC.)**, C.I, Devre I, İçtima I, I. Celse, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s. 2.

²⁷ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.II, TTK., Ankara, 1988, s.570-571-574.

²⁸ önermesi öz güveninin ve liderlik vasfının işaretidir.²⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci Encümenine seçildiği bu oturum, cumartesi günü saat onda toplanmak üzere saat 14. 30'da sonlandırılmıştır.³⁰

24 Nisan 1920' tarihinde "Reisi Sin" Şerif Bey'in yönetiminde Cevdet Bey³¹ ve Muhittin Baha Bey'in muvakkat kâtipliğinde gerçekleşen birinci oturumda, seçilen milletvekillerinin mazbatalarının encümende tetkik edildiği ve seçilmelerinde bir engel olmadığı ilan edilmiş ve yapılan oylamada da kabul edilmiştir. Bu oturumda dikkati celbeden durum, Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi'nin³² Mustafa Kemal Paşa'dan izahat isteyen ilk vekil olmasıdır. İzahat istenen konu yine Kırşehir Milletvekili seçilen Sadık Bey'in vekilliğinin reddidir. Bahsi geçen reddin gerekçesini açıklamaya çalışan Mehmet Şükrü Bey,³³ encümene havale edilen kayıtlar arasında reddedildiğine ya da istifa ettiğine dair belge olmadığını, altıncı sıradaki Bekir Ağa'nın gönderildiğini, Avanos eski tabibi Sârim Bey'in de aynı oyu aldığını ve bir kura çekilip çekilmediğinin anlaşılmadığını, dolayısıyla yeniden seçim yapılması gerektiğini ifade etmiştir.³⁴ Olayın çözümünü isteyen Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi : " ...Bu bapta izahat vermek bu talimatı yapan zevata aittir. Binaenaleyh, burada o talimatı yapan zevattan aza olarak Kemal Paşa Hazretleri bulunuyor. Bu hususta izahat versinler."³⁵ demiştir.

Müfit Efendi'nin bu isteği karşısında Mustafa Kemal Paşa oturduğu yerden cevap vermek istemiş, ancak meclis üyeleri kürsüye çıkmasını isteyince konuşma kürsüde gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında; ilk seçimler sonrasında seçilenlerin bir kısmının istifa ettiğini veya mazeret belirterek gelmediklerini bu durum karşısında yeni seçim yapılması veya en çok oy alanların gönderilmesi gibi sorularla karşılaştıklarını ve neticede; "... vaziyetin sürati iltizam ettiğini tasavvur

²⁸ Muhittin Baha, Pars soyadını almış 1954 yılında vefat etmiştir. Bursa'da "Millet Yolu" gazetesini ve "Bursa" dergisini çıkarmıştır. Bkz., **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem**, s.225-226.

²⁹ Halide Edip Adivar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, C. II, Cumhuriyet Gazetesi, Eylül 1998.

³⁰ **TBMM. ZC.**, C.I.s. 2-3.

³¹ Mehmet Ali Cevdet (İzrab) Bey (Barlas), Kütahya Mebusu olup 1960 yılında vefat etmiştir. Bkz., **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem**, s.702-703.

³² Kurutluoğlu soyadını almıştır. Fatih camiinde ilk Türkçe hutbeyi vermiştir. Bkz., **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem**, s.649-650.

³³ Afyon mebusudur. Koç soyadını almış,1938 yılında vefat etmiştir. Hıyanet-i Vataniye Kanun teklifini yapan şahıstır. Bkz., **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem**, s.572-573.

³⁴ **TBMM. ZC.**, C. I, s.7.

³⁵ **TBMM. ZC.**, C. I, s.7.

ederek bazı yerlerde intihap yapılmasını ve bazı yerlerde şerait gayrimüsait olduğundan ve zaman geçirmekte menafî milk (mülk) ve milletle gayrimütenasip bulunduğundan o gibi zevatın istifa edenlerin yerine gönderilmesini muvafık görmüş idik...” şeklinde cevap vermiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa, konuya hâkimiyetiyle öz-disiplin yönünü, yeni bir çözüm bulma müdahalesi ile deneyime açıklık yönünü, hızlı karar vermesiyle dışadönüklük özelliğini göstermiştir. Paşa'nın, meclisin daha ilk günlerde karşılaştığı bu sorunu çözüm biçimi ve olaya yaklaşımı liderliğinin göstergesidir. Paşa'nın: “...Eğer bu hususta Heyeti Aliyenizce şüphe ve tereddüt hâsıl olacak olursa doğrudan doğruya mahallinden istilam edilebilir.” sözleri iletişim kurma yönünü yani dışadönüklük özelliğini yansıtırken aynı zamanda meclisin üstün vasfını benimseme ve bunu halkın temsilcilerine hissettirmek suretiyle onların ruhlarını okşama yaklaşımıdır.

Mustafa Kemal'den ilk izahat talebi Kırşehir Vekili Müfit Bey'den geldiği gibi izahatın yeterliliğine ilk destek de Müfit Bey'den gelmiştir. Müfit Bey, destek vermenin yanında, seçimlerin Mebusan Kanununun üstünde olduğunu, Mebusan Kanununda ikinci seçmenlerin bulunduğunu oysa burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, meclis İdare Heyetleri, Belediye Heyetlerinin seçim yaptığını, Mebus Kanununda bunların yer almadığını dolayısıyla mevcut seçimlerin de üstlenilen vazifelerin de Mebusan Kanunun üstünde olduğunu belirterek meclisin üstün niteliğine ve farklılığına dikkat çekmiştir.³⁶Bu meselenin çözülmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa memleketin durumunu anlatmak üzere tekrar kürsüye çıkmıştır.

3. Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanata Göre, Ateşkesten Erzurum Kongresi'ne Kadar Yaşananlar

Denilebilir ki, kısmen 23 Nisan ve 24 Nisan tamamen Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından meclisin açılışına kadar geçen sürede memleketin içinde bulunduğu vaziyetin özellikle Mustafa Kemal Paşa tarafından mebuslara anlatımıyla geçmiştir. Bu konuşmalar umumi durumu izah etmenin yanında kullanılan kelimeler ya da olayların sunum biçimi onun liderliğini, meclis üyelerini yönlendirme yeteneğini, kararlarındaki isabeti, fedakârlığı ve niçin lider olduğunu kanıtlar niteliktedir. O'nun kurduğu cümleler bazen o anı anlatırken bazen de gelecekle ilgili işaretler vermiştir. Bu konuşmalar ulusal direniş adına o güne kadar yapılanları içerdiği gibi; “...serüveni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ve

³⁶ TBMM. ZC., C. I, s. 8.

*gelişmesiyle âdeta bütünleşen ve hayatını bu yüce ideali gerçekleştirmek üzere adanmış olan*³⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın meclisteki tavrını, olaylara yaklaşım biçimini ve karşısındakilerden nasıl bir tepki aldığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa konuşmasını Ateşkes'ten Erzurum Kongresi'ne,³⁸ Erzurum Kongresi'nden 16 Mart tarihine (İstanbul'un resmen işgali)³⁹ ve 16 Mart'tan 23 Nisan tarihine kadar⁴⁰ olmak üzere üç aşamaya ayırmıştır.⁴¹ Bu tasnifte dikkat çeken husus, gerçekleşmesinde bizzat kendi etkisi olan Erzurum Kongresi ve TBMM'nin açılışını kıstas almış olmasıdır. Esasen tarihi belgeler aktardığı veya mecliste bizzat verdiği bilgiler esas alındığında onun bu tasnifteki haklılığı anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın birinci aşamaya ait vereceği bilgilerin "*şahsi*" olacağını belirtmesi bir bakıma gelebilecek eleştirilerin önünü kesme niteliğindedir. Birinci aşamada Mustafa Kemal Paşa özetle; "... Hukuku Saltanat, haysiyeti Hükümet, izzetinefsi milletin haksızlıklara uğradığını, gayrimüslim unsurların İtilaf devletlerinden gördükleri destekle tecavüze başladıklarını, kuvvetini millettten almayan Hükümetin sık sık değiştirildiğini, halkın birlik duygusunun siyasi çekişmelere kurban edildiğini belirtmiştir. Paşa, konuşmasının devamında; hilafet ve saltanat makamının ve millet istiklalinin ancak milletin azim ve iradesine bağlı olduğu tespitinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki mevcut baskının bu onurlu davranışa fırsat vermediğini, ordu müfettişliğine atandığında: "...*bu teveccühü din ve millete hizmet etmek için en büyük bir mazhariyeti ilahiye addettiğini*"⁴² ve milli vicdanın yüce iradesine tabi olarak milletin ve devletin bağımsızlığını koruyuncaya kadar çalışmaya yemin ettiğini de sözlerine eklemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, hitabet gücü, olayları sunum biçimi, ön plana çıkardığı değerler ve bunları yerine getirme adına en baştan beri yemin etmiş olduğunu söylemesi esasen meclisin genel arzusuyla bütünlük oluşturan bir yaklaşımdı ve bu yüzden mecliste bir coşku oluşturdu.

³⁷ Yaşar Özüçetin, **Kurtuluş ve Kuruluşta Milletvekili Gözüyle Gazi Mustafa Kemal Paşa (1920-1923)**, Berikan Yayınevi, Kırşehir, 2015, s. 8.

³⁸ Bu döneme ait bilgilendirme konuşması 24.04.1920 tarihli II. Toplantının I. Oturumunda başlamıştır. **TBMM. ZC.**, C. I, s. 8-16.

³⁹ Bu döneme ait bilgilendirme konuşması 24.04.1920 tarihli II. Toplantının II. Oturumunda başlamıştır. **TBMM. ZC.**, C. I, s. 16-26.

⁴⁰ Bu döneme ait bilgilendirme konuşması 24.04.1920 tarihli II. Toplantının III. Oturumunda başlamıştır. **TBMM. ZC.**, C. I, s. 26-30.

⁴¹ **TBMM. ZC.**, C. I, s. 8.

⁴² **TBMM. ZC.**, C. I, s. 9.

O'nun Samsun'a çıktıktan sonraki durum değerlendirmesinde kullandığı; "...İlk düşündüğüm memleketimizde asayişin istikrarına kendi vesaitimiz ile muktedir bulunduğumuzu görmek oldu. ...ittihaz olunan tedabir sayesinde muvaffakiyetli netayıç istihsal edildi." şeklindeki sözleri veya İzmir'in işgali sonrasında halkın kendisine gönderdiği ve kendisinin de:

"... Hakkımda itimat beyan olunarak benden de bu hususta hizmet ve fedakârlık bekleniyordu. Hayat ve şahsiyetim kendi malı olan necip ve mazlum milletimizin bu haklı talebi üzerine artık benim için en mukaddes vazife iradei milliyeye mütevattı (yurt tutmuş) her şeyin fevkinde görmektir. Bunun üzerine yaptığım bir tamimle millete kati sözümü verdim. İşbu tamimin son cümleleri şu idi: Geçirdiğimiz şu hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki amal ve tezahürat ile temine azmedilen istiklali millimiz uğrunda bütün mevcudiyetimle çalıştığımı temin eylerim. Bu emeli mukaddes uğrunda milletle beraber nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veririm."⁴³

içerikli cevabi telgraflara yer vermesi, kararlılığını nitelerken, bu kararlılığı yemin ederek belirtmesi ikna gücünü yükseltmiştir. Olayın dikkat edilmesi gereken bir başka boyutu da; halkın kendisinden bu uğurda bir fedakârlık beklediği yönündeki cümlelerdir. Başka bir anlatımla; halk istedi ve ben halkın isteğine uydum "psikolojik" kabulü ve "psikolojik" mesajıdır.

Mustafa Kemal Paşa, "Türkiye Havas Royter"⁴⁴ tarafından 27 Mayıs 1919 tarihinde verilen Saltanat Şurası kararının diğer gazete haberleriyle karşılaştırıldığında taraflı ve kamuyu yanıltmaya yönelik olduğunun anlaşıldığını, bu durumu bizzat sadrazamlık makamına bildirdiğini anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a bildirdiğine göre, gerçekleri idrak eden millet, her fedakârlığı göze alarak istiklalini korumaya karar vermiştir ve hilafet ve saltanat makamından gelecek bir işareti beklemektedir. Bu sözler, bir taraftan milletin mücadele kararlılığına dikkat çekerken bir taraftan da saltanat, hilafet ve sadaret makamlarına, milletin kararına "katılın" uyarısıdır. Bu telgraftan çıkarılabilecek bir diğer sonuç da Mustafa Kemal Paşa'nın daha işin en başından beri sorumluluk yüklendiğidir.

Mustafa Kemal Paşa, yine aynı günlerde kendisini İstanbul'a çağıran Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın telgrafına değindikten sonra bu çağrılmanın gerekçesini anlayamadığını, bunu öğrenmek için çeşitli

⁴³ TBMM. ZC., C.I, s. 9.

⁴⁴ Ticari yönünden dolayı verdiği haberlere güvenilmemiş ve Anadolu Ajansı kurulmuştur. Bkz. Yücel Özkaya, "Milli Mücadelede "Anadolu Ajansı"nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.1, S. 2, Mart 1985, s.590 ; Yunus Nadi, Ankaranın İlk Günleri, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.77-78; İzzet Öztoprak, Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, TTK., Ankara, 1989, s. 5- vd.

makamlarla yazıştığını ve İngilizlerin Anadolu'da "kıymetli" bir komutan istemediklerini öğrendiğini anlatır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a çağrılma sonrasında Başkâtiplik vasıtasıyla padişaha ilettiği: "...*Büyük milletin ve mukaddes hilafetin imadı sahih(direk) ve yegânesi bulunan saltanatı hümayunlarını Cenabıhak masumu âfad buyursun!*" övgü ve temennisiyle başlayan yazısını mecliste okumuş ve ek bilgiler vermiştir. Paşa'nın aktardıklarına bakılırsa vatani ve milleti ancak padişahın kurtaracağı yönündeki halkın genel kanaati sultana iletilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da gerçekleşen son görüşmede sultan hakkında edindiği izlenimini bu telgrafta; "*İzmir vakai müellimesinden pek mahzun olan kalbi hümayunlarının bu noktai necata ait ilhamatı bu anda dahi hafıza ârayı intibahımdır.*"⁴⁵ cümleleriyle padişaha arz ettiğini milletvekillerine bildirmiştir. Paşa, hitabetinin bundan sonraki kısmında milletvekillerine yönelik bir uyarı/taktik-strateji hedefi güderek padişahın: "...*ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzım geleceğini tasavvurda tereddüde duçar oluyorum.*"⁴⁶ sözlerini aktarmış, padişahın ellerini havaya kaldırarak İnşallah millet uyanır ve tetikte olur da hem beni hem kendisini kurtarır dediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatının son kısımlarında padişaha gönderdiği telgrafın detayları vardır. Paşa, bu telgrafta; padişaha son bir ay içerisinde memleketin her köşesindeki olayları öğrendiğini ve etki ettiğini, milletin uyanık olduğunu, İstanbul'da iken milleti bu şekilde hayal etmediğini, düşmanların uyanık milleti birbirine düşürmek istediğini, daha İstanbul'da iken bu tür kışkırtmaların olabileceğini kendisine söylediğini ve bu durumda İstanbul'a gelmeyeceğini, gerekirse Anadolu'da ve sine-i millette kalacağını bildirmiştir.⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konudaki son sözleri: "*Ta ki millet mazharı istiklâl ve saltanat ve hilâfeti muazzamai hümayunları masunu indiras (yıkılmaktan korunma) olsun, lâ- yezal (bitimsiz) sadakati âbidanemin daima mütezayid (çoğalan) olduğuna itimadı şahanelerini arz ve istirhama mücaseret (cesaret etme) eylerim.*"⁴⁸ şeklinde olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu yazışması gibi beyanatı da taktik-strateji ve kişisel özellikler taşımaktadır. Yazışmanın içeriği, sultan katında; yazışmanın mecliste aktarım biçimi ise milletvekilleri nezdinde onun konumunu güçlendirmiştir. İstanbul'a çağrılma nedenini "*anlayamamış*" olması bir zaman kazanma girişimi ve bir siyasi manevradır. "*Kıymetli bir paşa*" kendisinin halk ve işgalciler katındaki konumunu bir kez daha

⁴⁵ TBMM. ZC., C. I, s. 10.

⁴⁶ TBMM. ZC., C. I, s. 10.

⁴⁷ TBMM. ZC., C. I, s. 10-11.

⁴⁸ TBMM. ZC., C. I, s. 11.

vurgulamaktadır. Padişaha ve hilafet makamına sonsuz sadakatini sunması ise meclisin sultan ve halifeye bağlı unsurlarının gönüllerini okşamış olmalıdır. Padişahı İstanbul'daki görüşmede gelecekte olacaklar konusunda uyarması uzak görüşlülüğünü göstermesi yanında planını baştan beri kurduğunun da göstergesidir. Padişahın çaresizliğini ve onun milletten bir kurtuluş beklediğini aktarma biçimi ise meşruluk niteliğini güçlendirme ve vekillerin hem kendisine hem de kurtuluş hareketine desteğini arttırma girişimidir. Memleketteki her olayı öğrenmesi ve etki etmesi sorumluluk almaktan kaçınmamasının ve kararlılığının sonucudur. Millettin sinesinde kalması ve milletin istiklâline kavuşturulması, devletin yıkılmaktan kurtarılması hedefi ise öz-disiplinine, dışadönüklüğüne ve özgüven özelliğine dayanmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının devamında sarf ettiği; “...her türlü tesir ve murakabeden (kontrol) azade bir heyeti milleyenin vücudunu elzem gördüm.”, “...Sivas Kongresi için mahrem bir beyanname ve mektubu tamim ettim.”, “...Bu hainane teşebbüsün derhal önüne geçmeyi vicdani bir vazife addettim ve tamimen her tarafa icabeden emirleri verdim.”, “...Keyfiyeti zatî hazreti padişahîye arz ettim ve makamı sadarete ve harbiye nezaretine ve aynen Posta Telgraf Müdüriyeti Umumiyesine de yazdım.”⁴⁹ şeklindeki cümleler dikkat çekmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye karar vermesi, icap eden yerlerle yazışması, emirler vermesi, padişahla, sadaret ve Harbiye Nezaretiyle, Posta Telgraf Genel Müdürlüğü ile temasa geçmesi Mustafa Kemal Paşa'nın duyarlılığına ve sorumluluk alan karakterine, konumuna işaret ettiği gibi o güne kadar fiilen üstlendiği “lider” konumunu vurgulayan anlamlı ve düşündürücü bir ifade biçimidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşma sonrasında dönemin İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey'in 24 Haziran tarihli ve Paris'te bulunan temsilcilerin ülkeyi kurtaracakları, Anadolu'dakilerin menedilmesi gerektiği yönündeki bildirisini okuması, mecliste bir homurdanmaya ve Ali Kemal'e “alçak” denmesine vesile olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tamimin içeriğini meclise bildirmesinden sonra kullandığı; “Ali Kemal Bey'in de bu teşebbüsünün önüne geçtim. ...vatan ve devletin tarihine karşı reva görülen bu muameleler... ..Hükümeti merkeziyeye itimatsızlık göstermek gibi pek fena avakibi(sonuç) ihzar edeceğinde şüphe yoktur.”⁵⁰ şeklindeki sözleri ve bu durumdan padişahı

⁴⁹ TBMM. ZC., C. I, s. 11.

⁵⁰ TBMM. ZC., C. I, s. 11.

haberdar ettiğine dair açıklaması, kendisinin ülkedeki tehlikeli gidişat karşısında sorumluluk bilinciyle hareket ederek padişahı uyardığı ve gereğini yerine getirdiği şeklinde bir algı oluşturmaya yöneliktir.

Paşa, azledildiğini ve kendisiyle hiçbir şekilde temas kurulmamasını içeren Ali Kemal Bey'in 27 Haziran tarihli telgrafına değinmiştir. Mustafa Kemal Paşa, sadaret ve Harbiye Nezaretine gönderdiği telgraflarda, kendisini bu makama atayan padişahın veya sadaret ve Harbiye Nezareti'nden böyle bir emir almadığını, bu tavrın memlekette bir ayrılık, kanunsuzluk ve anarşi yaratacağına ve kararın hükümetin bilgisi dâhilinde yapılmadığına inandığını belirtmiştir.

Paşa, 27 Haziran'da çeşitli makamlara gönderdiği ve mevcut durumu bildiren telgrafının ikinci maddesinde:

“Memuriyetimin hitamı hakkında bir iradei senivei hazreti padişahı şeref telâki ettiğim takdirde bittabi sıfat ve vazifei resmîyemden tecerre(ü)d (soyunma, ayrılma) ve bunu başkalarından evvel bizzat benim tamim edeceğim aşikârdır.

...sine-i millette bir ferdi millet olarak

...millette bir ferdi millet olarak dahi takip etmek benim için en mübeccel (yüce) bir vazife ve en katî bir emeldir.

...Devletçe ve bâiradei seniyei padişahî muhdes (kurulan) olan Üçüncü Orduyu hümayun müfettişliği ve bunun Devlet ve millete karşı olan mesuliyeti uhdemde bulundukça Babiâli'nin talimatında münderiç (içinde bulunan) vezâifi resmîyeden naşi (ötürü) teknil vülatı kiram ile elvivei müstakilenin tebligatımı icraya tamamıyla mecbur ve bugünkü hakikate muttali (haberdar) olduktan sonra her vakit ve tarih karşısında da mesul bulduklarını tebliğe müsaraat (sür'at) eylerim.

Bundan maada ordu müfettişliği Devletin bir makamı resmî olup hiçbir zaman şahıs ile kaim ve alâkadar bulunmadığından makamın kendisine mahsus muhaberat ve revabıtını (bağ) hüsni suretle muhafaza ve idame ettirmek bir zarureti kanuniye olduğu”⁵¹ cümlelerini kullanmıştır.

Kullanılan cümleler, görevden alınmayı evvela padişahın onayına bağlamaktadır. Bu yaklaşım makamın ulviyetine dikkat çekmekte ve aynı zamanda yaşanan olumsuzluktan padişahı sorumsuz tutmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın gerekirse milletin sinesinde bir vatandaş olarak çalışacağını, müfettişliğin bir resmi makam olduğunu belirtmesi ve bu yönüyle makamın vazifesinin devam ettiğini söylemesi aldığı devlet terbiyesinin ve devletin devamlılık ilkesinin dillendirilmesidir.

⁵¹ TBMM. ZC., C. I, s. 12.

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın 28 Haziran'da gönderdiği; "...zatiâlinizi pek kolaylıkla elde edecekleri muhakkak görülmekle"⁵² içerikli telgrafına ve Mamahatun'da⁵³ iken Sulh ve Selameti Osmaniye Partisi mensubu olup yeni Harbiye Nazırı olan Ali Ferit Paşa'nın⁵⁴2/3 Temmuz'da kendisine gönderdiği telgrafa değinir:

"...Mağlubiyet devasız bir illettir. ... Hakkı âlilerinde pek ziyade teveccühkar bulunan Zatı Hazreti Padişahî çakerlerini (kul) bilhassa kabul ile bu işin bir hüsnü- surete ifrağını (şekle sokma) tenezzülen(alçak gönüllülük) müzakere buyurdular. Mazereti vücudiyeden bahis ile gerek Der saadet ve gerekse arzu buyrulacak her hangi bir mahalde tebdilihavaya..."⁵⁵Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa'nın gönderdiği bu telgrafta görüldüğü üzere, Nazır Paşa, bir takım tespit ve uyarılarda bulunduktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya en nihayetinde hava değişimi önermektedir.

Adeta yalvarırcasına İstanbul'a çağırma niteliğinde olan bu telgraflara Mustafa Kemal, olumsuz cevap vermiştir. Harbiye Nazırının Mustafa Kemal Paşa'yı ikna etmek için kullandığı: "...Hakkı âlilerinde itilâf mümessillerinden de burayı, teşriflerinde hürmetten başka bir şey muntazar değildir. Bunlar temin edilmiştir."⁵⁶ sözleri meclisteki milletvekillerini güldürmekle kalmamış, bazı vekillerin alaylı bir "Beklesinler" sözü yeni gülüşmelere neden olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa'ya çektiği telgrafta; vatan ve milletin selametinden başka bir gaye gütmeyeceğini, halen devam eden mesaisinin buna yönelik olduğunu, İtilaf devletlerinin kendisi hakkındaki düşüncelerinin "şahsiyetimden bu derece mütevehhim (kuruntu) bulunmalarının birtakım ağraz (maksat) ve tezvirattan (yalan)..." kaynaklandığını söylemesi⁵⁷ geçmiş günlerde Nazır Paşa'yı iknaya yönelikken, milletvekilleri huzurunda söylenmesi Milli Mücadele'nin gerekçesine vurgu yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın padişahı gayrimesul addederken İstanbul'da yetkisiz, zayıf, gayrimeşru saydığı kişileri millet adına karar vermekten uzak durmaları hususunda ihtarı, İstanbul'u padişah ve hükümet diye ayırması⁵⁸

⁵² TBMM. ZC., C. I, s. 12.

⁵³ Erzincan İline Bağlı Tercan ilçesinde bulunmaktadır.

⁵⁴ Sarıhan, a.g.e., C.I, s.361,363.

⁵⁵ TBMM. ZC., C. I, s. 13.

⁵⁶ TBMM. ZC., C. I, s. 13.

⁵⁷ TBMM. ZC., C. I, s. 12-14.

⁵⁸ TBMM. ZC., C. I, s.14.

iki yönlü bir stratejidir. Stratejinin bir yönü padişahı sorumsuz sayarak taraftar toplamaya, diğer yönü hükümeti yetkisiz sayarak önderliğindeki milli hareketin “*de facto*” yönetimine meşruiyet kazandırmaya yöneliktir.

Telgrafın üçüncü maddesini yorumlayan Mustafa Kemal Paşa, kendisini ön plana çıkarmaya değil, her şeyi millete mal etmeye çalışan bir tarzda şu cümleleri sarf etmiştir.

“...Pek yanlış ve hatalı telâkkiler olduğunu görüyorum. Bugün vatanımızda bir kudreti milliye varsa o cereyan, felâketlerden mütenebbih (İntibah, uyanma) olan milletin kalb ve dimağından doğmuştur. Acizleri de ancak ona tâbi bulunmuş oluyorum...”

Yalnız tamamıyla itimat buyurulusun ki, eğer memleketin halâs ve selâmeti şahsımın çekilmesine vabeste (bağlı) olsaydı bilâkaydüşart ve nev'i beşere hiçbir ümit ve emel raptına tenezzül etmeyerek nefsimi kurban etmek kadar vicdani ve basit bir şey olamazdı.”⁵⁹

Paşa, milletin kararlılığını belirtirken, kendisini bu uğurda kurban olmaya adanmış bir fert olarak tanımlamıştır. Abartılmış bir öz güvenin karşı tarafta iticilik yarattığı düşünülürse mücadelenin milletin dimağından doğduğunu söylemesi, dengeli bir “özgüvenin” ve “alçak gönüllülüğün” varlığına delalet eder.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Ferit Paşa'ya yazdığı ve esasen İstanbul'daki tüm yetkisizlere yönelen: “...İstiklâlini zayi eden makamınızın terki suretiyle tarihin ayan olan bir sahifei biemanından (amansız) bir şerefi memduh (övlümüş) ile sıyrılmak her halde bütün erbabı namus ve hamiyyet (haysiyet) tarafından intizar olunuyordu.”⁶⁰ sözleri bundan sonra takip edilecek siyasetin yol haritasıydı ve milletvekilleri alkışlarla, bravo sedalarıyla buna destek olacaklarını göstermişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa, kendisinin ısrarla İstanbul'a çağrılmasının son aşaması olarak padişahın Başkâtibi Ali Fuat (Türkgeldi) Bey'den aldığı telgrafa değinir. Bu telgraf sonrasında verilen karar kadar, kararın mecliste okunması da bir kırılma noktasıdır.⁶¹

⁵⁹ TBMM. ZC., C. I, s.14.

⁶⁰ TBMM. ZC., C. I, s.15.

⁶¹ Oldukça diplomatik bir anlayış ve stratejiyle yazılan bu cevabi telgrafi aynen vermek uygun görülmüştür: “...Şimdiye kadar gerek zati akdesi hümayunlarına ve gerek Harbiye Nezaretine vâki olan maruzatımda vatan ve milletin ve makamı muallâyi hilâfetin mâruz ve giriftar olduğu avakibi (netice) elime ve buna karşı mütahassıl âlâm ve evzai milliyeyi tekmil safahat ve hakikatiyle arz ettim. Bunu ifa etmekle mukaddesatımın nefsi âcizaneme tahmil (yükleme) eylediği en yüksek ve en vicdani vazifelerden birini yapmış oldum. Âmâl ve teşebbüsâtı âbidanemin İngilizlerce müdafaai vataniye suretinde değil; şekli âharda

İstifa ile bütün resmi görev ve sıfatlarından vazgeçen Mustafa Kemal Paşa'nın dava arkadaşlarından bazılarıyla yolları ayrılmıştır⁶² ve bundan sonra Milli Mücadele yolunda ne yapacağı ya da ne yapabileceği endişeli geçen bir bekleyişten sonra anlaşılacaktır. Telgrafta kullanılan Padişaha sadakat, mesleğe bağlılık, vatan ve millet için gerekirse her şeyden vazgeçme ve nihayet sultan halifenin her türlü afetten kurtulması yönündeki iyi niyet temennisi meclis huzurunda büyük bir coşku yaratmıştır. Mustafa Kemal'in; birinci devreye ait bilgilendirmem bitti, sizleri yoracak biraz ara verelim sözüne Yozgat milletvekili İsmail Fazıl Paşa:⁶³ “Siz yoruluyorsunuz. Fakat biz dinlemekle mütelezziz (lezzet bulma) oluyoruz”⁶⁴ cevabını vererek meclisin dinleme arzusunu dile getirmiştir.

4. Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanata Göre, Erzurum Kongresi'nden İstanbul'un Resmen İşgaline Kadar Yaşananlar

Reisi Sin Şerif Bey nezaretinde 24.04.1920 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi'nin toplanma gerekçesini mebuslara açıklarken memleketin genel durumu hakkında kısa bir bilgilendirme yapmış ve Misakı Milli olarak tarihe geçen esaslar

telâkki olunmasından nâşi (ötürü) hükümeti seniyelerinin müşkül bir vaz-ı tazyik altında kaldığı irade ve ifham (anlatılma) buyuruluyor. Hükümeti seniyelerinin ve payitahtı saltanatı hümayunlarının zaten ne gibi tazyik ve şeraiti elîmei inhisar altında bulunduğu gerek çakerlerince ve gerek bütün milleti necibelerince tamamen malûm ve âyan olduğu cihetle bu tazyik ve inhisarın daha ziyade tevessüüne (genişleme) ve bahusus pek büyük revabıtı sıdku (doğruluk) ubudiyetle (kulluk) merbut bulunduğum kalb ve âmâli müşfikai hümayunlarının düçarı kelâl (yorgunluk) olmasına hiçbir veçhile razı olamayacağım cihetle yalnız memuriyeti âcizaneme değil, tekmil mübahatını,(övünme) vatan ve milletimin ve Makamı Akdesi Hümayunlarının nuru feyiz ve necatından alan pek çok sevdiğim mübarek hayatı askeriyeme de veda suretiyle arzı fedakârı eylerim. Makamı Uzmayı Saltanat ve Hilâfetin ve milleti necibelerinin hayatımın son noktasına kadar daima haris (koruyucu, bekçi) ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı kemali ubudiyetle arz ve temin eylerim. Silki(meslek) Celili Askeriden istifa ettiğimi Harbiye Nezaretine arz ettim. Sıhhat ve afiyeti Cenabı Mülûkâneye dua ve her türlü âfattan masun buyurmalarını Cenabı Kibriyadan niyaz eylediğim muhata ilmi âli buyrulduka ferman. Kulları Mustafa Kemal” Bkz., TBMM. ZC., C. I, s.16.

⁶² Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, TTK., Ankara, 1988, s.40.

⁶³ Milli Mücadele kahramanlarından olan Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır. Padişah yaverliği, Harbiye Mektebi Nazırlığı, Suriye valiliği, Sivas Kongresi Başkan yardımcılığı, ilk TBMM Nafia Vekilliği gibi görevler üstlenmiştir. 1921 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Bkz., **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem**, s.969-970.

⁶⁴ TBMM. ZC., C. I, s.16.

⁶⁵ TBMM. ZC., C. I, s.16.

⁶⁵ TBMM. ZC., C. I, s.16.

dâhilinde vatanın sınırlarını ifade etmiştir. Ateşkes tarihi olan 30 Ekim 1918’de Türklerin elinde olan topraklar istisnalar olmakla beraber “vatan” sınırının esasını oluşturmuştur. Bu esas ilkeye göre; Elviye-i Selase denilen illerin dâhil olduğu topraklar ülkenin doğu hududunu belirlemede temel prensiptir. Batı hududu Edirne’den geçmekte, Güney’de İskenderun sınırının güneyinden başlayarak Halep, Katıma ve Ceraplus köprüsüne ve Doğu’da Musul, Süleymaniye ve Kerkük havalisine ulaşmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bir milli sınır çizdikten sonra bu sınır içerisinde yaşayanları da tek bir İslam unsurundan değil; Türk, Çerkez ve diğer İslam unsurlarından oluştuğunu açıklar. Paşa, vatan sınırını ve vatanda yaşayan unsurları sayınca vatanın idari taksimatını da:

“...Bu hudut meselesini tespit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak o da bu vatan hududu dâhilinde yaşayan anasırı İslâmiyenin her birinin kendine mahsus olan muhitine, adatına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir. Bittabi buna ait teferruat ve tafsilât yoktur. Çünkü bu tafsilât ve teferruata girmenin zamanı da değildir. İnşallah; mevcudiyetimiz tahlis edildikten sonra kardeşler beyninde hal ve fasledileceğinden bırakılmış ve teferruatına girilmemiştir. Fakat esas olarak bu maddede mündemictir. Yine Erzurum Kongresinin milliyet (esasından birisi, efendiler; işte bu hududu millî dâhindeki idarenin hâkimiyeti milliyet esasına müstenit olmasıdır.”⁶⁶ şeklinde anlatmıştır.

Milletvekillerinin bu sözleri alkışlarla ve İnşallah sedalarıyla karşılmasına bakılırsa herhangi bir itiraz görülmemektedir. Yani, sınır çizilirken İslam unsurları esas alınmış ve yine millet hâkimiyetinin kabul edildiği vurgulanmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum Kongresi’nin diğer kararlarından ve memleketin genel durumundan bahsedip kalkınma yolunda kontrollü bir yabancı sermayeden söz etmesi de mecliste bir itiraza uğramamıştır. Bu durum aynı zamanda Erzurum Kongresi kararlarının meclis tarafından onaylandığı anlamı taşımaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum Kongresi’nin uğraştığı meseleleri anlatıp hemen ardından da İstanbul Hükümeti’nin yani Damat Ferit’in Anadolu’daki milli hareketin tamamını suçlu, eşkıya olarak ilan etmesinden “*ayrıntılı olarak bahsetmek istemiyorum*”⁶⁷ demesi, esasen İstanbul hakkındaki şikâyetinin farklı bir dikkat çekme yöntemiyle dile getirilmesidir.

Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum Kongresi’nden sonra hemen Sivas Kongresi’ne geçmesi elbette Sivas Kongresi’nin öneminden kaynaklanmaktadır. Kongrelerin bir dönüm noktası olarak anlatılmasının düşündürücü tarafı bu kongrelerin Mustafa Kemal Paşa’nın daha Anadolu’ya

⁶⁶ TBMM. ZC., C. I, s.16-17.

⁶⁷ TBMM. ZC., C. I, s.17.

geçer geçmez uygulamak istediği programlar olmasıdır. Kabul edilmelidir ki, Mustafa Kemal işin başından beri bu hareketin planlayıcısı ve yöneticisidir ve her adım bu plan çerçevesinde atılmaktadır.

Sivas Kongresi öncesinde gelişen olayları ayrıntılı bir şekilde anlatan Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip ve İngiliz casus Binbaşı Nowil'in kongreye baskın ve halkı kışkırtmaya yönelik eylemlerine değindikten sonra bu eylemlere karşı bizzat kongrenin bazı kararlar aldığını belirtmiştir. Kendisi Temsil Heyeti Başkan'ıdır; fakat burada "Kongre" ifadesiyle Anadolu hareketinin ortaklığını belirtmesi, ulusal hareketin yönetiminde "Ben" in yanına "Biz" i de koyduğunu göstermektedir. Bir şeyler yapma kararlılığıyla bir araya gelen insan topluluklarında çok kullanılan "Ben" in iticiliği ve "Biz" in cazibesi düşünüldüğünde buradaki taktik uygulamanın önemi daha kolay anlaşılır.

İstanbul'un olumsuz tavrına değinen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi ve bu uygulamanın başarılı sonucunu da anlatır. Esasen İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi ya da İstanbul'un olumsuz tavrını değiştirmesi hususunda bolca yazışmalar yapılmıştır. Nihai karar irtibatın kesilmesi yönünde olmuş⁶⁸ ve ok yaydan bir kez çıkmıştır. Sonuç ise Anadolu adına tam bir zaferdir. Zafere giden her hareket Anadolu'nun hak isteyen sesinin duyulması; "...en kafasız mahalle çocuklarının"⁶⁹vatanın gerçek sahipleri olduğunun kabul edilmesi demektir. İstanbul'da iş başına gelen Ali Rıza Paşa Hükümetiyle⁷⁰ yazışmalara değinen Mustafa Kemal Paşa, bu yazışmalarda sultan- halifeye karşı olmadıklarını bildirmeği ihmal etmemiş, hükümetten Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarına uymaları birinci istekleri olmuştur.⁷¹ Bir kez daha anlaşılmalıdır ki, Erzurum ve Sivas Kongresi kararları milli hareketin adeta temelini olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'dan meşru ve kanuni olan milli teşkilatı kabul etmesini de istemiştir. Paşa'ya göre, İstanbul Hükümeti bunu kabul ederse görüşmeler daha sağlıklı olacaktır. Paşa, İstanbul'la bu kesinti sürecinin yaşanmasında kendilerinin değil, İstanbul Hükümeti'nin İtilaf devletlerinin isteklerini kabul edip Anadolu'da Ermenistan kurulmasını, toprakların parçalanmasını kabul etmesinin rol oynadığını belirtmiştir. Bu yazışmalarda tarihe düşen ve şimdi de meclis huzurunda bir kez daha söylenerek zabta

⁶⁸ Damat Ferit Hükümetinin istifasıyla sonuçlanan bu dönemde Mustafa Kemal Paşa telgraf görüşmelerinde Hükümet hakkında oldukça ağır ifadeler kullanmıştır. Kazım Karabekir bu yazışmalarda kullanılan dili eleştirdiği gibi irtibatın kesilmesi konusunda da farklı bir anlayışa sahip olanlardandır. Bkz., Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.196.

⁶⁹Sonyel, *a.g.e.*, s.64.

⁷⁰ 12 Ekim 1919- 3 Mart 1920 (5 ay 3 gün) Selek, *a.g.e.*, s.54.

⁷¹TBMM. ZC., C. I, s.17-18.

geçirilen hakikat, tüm bu olumsuzluklara yol açanın galipler ve onlara itaat eden İstanbul'daki yetkisiz yetkililerin olduğudur. Bu vurgular ve tescillemeler karşı tarafı bilgilendirdiği gibi Anadolu'dan gelen ve o günün koşullarında haberleşmeden çok da nasiplenemeyen milletvekillerini aydınlatma görevi üstlenmiştir. Anadolu tam bir yokluklar ülkesiydi. Yeterince gazete çıkmıyor, çıkan gazeteler de kâğıt bulma güçlüğü çekiyordu. İşte böylesine bir yokluk döneminde milletvekilleri bütün bu olayların merkezinde olan şahsın ağzından, yani bizzat Mustafa Kemal Paşa'dan olayları dinleyerek bilgi ediniyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasını Mustafa Kemal'in bakış açısıyla anlatan ve onun kişisel özelliklerini anlamaya da katkı sağlayacak olan konuşmanın bu bölümü⁷² oldukça önem arz etmektedir.

⁷² “Bu husus şayanı teemmül(etraflıca) ve muhtelif suretlerle münakaşaya kabiliyetlidir. Meselâ, mütalâai âtiye dahi varittir (sözkonusu). Gayrikabili tamir felâket ve netayici elimeye müncerr (bir tarafa giden) olduğundan bugün milletin adem-i memnuniyetini celbeden Harbi Umumiye iştirak etmemek elbette son derecede şayanı arzu idi. Fakat buna imkânı maddi mevcut değildi. Çünkü ademi iştirak müsellaah bir bitarafılığı, yani boğazların mesdud (sınırlı)bulundurulmasını icabettiriyordu. Hâlbuki vatanımızın mevki coğrafisi, İstanbul'un vaziyeti sevkülceşiyesi Rusların İtilâf hükümetleri yanında ahzı mevki etmiş olması bizim seyirci kalmamıza asla müsait değildi. Bundan başka müsellaah bir bitarafılığın idamesi için paramız, silâhımız, sanayimiz, hulâsa lâzım olan vesaitimiz mevcut değildi. İtilâf devletlerinin ve bilhassa İngilizlerin para vermemesinden sarfınazar gemilerimizi zabıt ve milletin dışından tırnağından arttırarak biriktirdiği inşaatı bahriyeye ait yedi milyon liramızı gasp eylemeleri ve Düveli İtilâfiyenin ilânı harple beraber bizim harbe duhulümüzden daha dört ay evvel tamamen Hükümeti Osmaniye zararına bir Ermenistan Cumhuriyeti teşkiline karar verdiklerini ilân eylemiş olmaları ve hatta Bolşeviklerin neşrettiği gizli muahedattan anlaşıldığına göre İstanbul'un Çarlık Rusya'sına vâdedilmiş olması harbe İtilâf devletleri aleyhine girmekliğin gayrikabili içtinap olduğunu gösterir delâili vazihadandır (apaçık).

Bir de İngiltere ve Fransa'nın kendisine İstanbul'u vaad eyledikleri Rusya dururken Balkan Harbi meşumundan(uğursuz, şom) sonra hiçbir kıymeti askeriye mevcudiyeti milliye atfeylemedikleri milletimizi kendilerine iltihak eylemiş farz etssek bile tercih edeceğine tasavvur eylemek elbette doğru olamaz. Harbe girmekliğimizi bir hiyanet telâkki eylemek ve koca bir milleti dört beş kişinin bazıçesi (oyuncak, eğlence) olacak derecede addeylemek fikrimizce lehimizde bir faideyi mucibolmak şöyle dursun, bilâkis sakıt Ferid Paşa'nın Paris'te Avrupa'dan merhamet dilenmek efkârı sakimanesi(yanlı, hastalıklı) ile serd eylediği beyanâtı zelilânesine (alçak) Klemanso'nun vermiş olduğu hakaret âlud(bulaşık, bulaşmış) cevabın maazallah bir kere daha işitilmesine sebep olabilir. Binaenaleyh, merdane bir surette hakikati söylemek ve kahramanca harbeden bu koca milletin mağlubiyetinin netayici zaruriyesine katlanmakla beraber hareketin cinayet telâkki ve bu yüzden ittiham ve tecziye (cezalandırma) edilmesini kabul etmemek en salim ve en hayırlı bir prensip telâkki olunabilir.

Harbin müsebbipleri hakkındaki noktaya gelince: İlâni harb gayrimesul olan zati Şahanenin hakkı olduğuna ve o zamanki kabinenin ilânı harpten dört ay sonra içtima eden Meclisi millîde verdiği izahat üzerine alkışlarla mazharı itimat olmuş bulunmasına nazaran mesele Divanı Âlinin tetkikinden geçmeden alelhtlak (rastgele) şu veya bunun aleyhine

Dipnotta tam metin olarak verilen Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının ana fikri; Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin pek arzulanmadığı, fakat buna maddi durumun imkân vermediği, İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti'ni gizli anlaşmalarla paylaştıkları, İttihatçıların savaşa girme konusunda tek başına sorumlu olmadıkları yönündedir. Savaş ilanına yetkisi olan fakat sorumsuzluğu kabul edilen padişah ve savaşa girdikten dört ay sonra meclise bilgi veren kabinenin mecliste alkışlarla karşılanmış olmasına dikkat çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşması, onun olayları iyi çözümleyen asker-yönetici kimliğinin tezahürü olarak görülebileceği gibi, varlıkları mecliste güçlü bir şekilde görülmeye devam eden İttihatçıların tepkisini çekmemek için temkinli bir politik yorumlama biçimi demeye de imkân tanımaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Rıza Paşa Hükümetinden Milli Meclis açılıncaya kadar milletin kaderiyle ilgili kararların alınmamasını, kongreye gönderilecek delegelerin milletin isteklerini anlamış, güvenini kazanmış kişilerden seçilmiş olmalarını istemesi Anadolu'nun ipleri eline alma kararlılığı ve çabasıdır. "*Milletin güvenini kazanma*"⁷³ şartı ise bu sözün rastgele seçilmediğinin açık bir emaresidir.

Telgraf yazışmaları muhataplık ve içerik bakımından Temsil Heyeti'nin meşruluğunu İstanbul nezdinde temin etmeye yönelikken, şimdi aynı telgrafların TBMM'de okunması bir yandan TBMM'nin meşruluğunu, diğer yandan "*halkın güvenini kazanarak*" gelen milletvekillerinin meşruluğunu, milliliğini ve mücadele azmini perçinlemektedir.

İstanbul Hükümeti ile meclisin açılma yeri hakkında yapılan görüşmelerde Cemal Paşa'nın İtilaf devletlerinin meşruti hükümetlerle yönetildiği ve bundan dolayı İstanbul'da açılacak meclise herhangi bir müdahalede bulunmalarının söz konusu olamayacağı yönündeki sözlerini "*hüsni zan*"⁷⁴ olarak nitelemesi ve bu tespitin mebusların alkışıyla desteklenmesi Mustafa Kemal'in kararlarındaki isabeti ve feraseti göstermektedir.

Milli Meclis'in İstanbul dışında açılması amacına yönelik yazışmalarda Mustafa Kemal Paşa, Fransızların 1870'te Lyon'da, Almanların Vaymar'da ve Venizelos'un Atina'yı güvenli görmediği için Bakanlar Kurulu'nu Selanik'te toplamasına değinmiştir. Damat Ferit'in de aylardır ülkede bulunmamasının payitahtı tehlikeye düşürmediğine temas eden Mustafa

ithamata kalkışmakta isabet olmayabilir." TBMM. ZC., C. I, s.21; Kansu,a.g.e., C. I, s.127-340.

⁷³ TBMM. ZC., C. I, s.19.

⁷⁴ TBMM. ZC., C. I, s.23.

Kemal Paşa, bütün bu örneklere rağmen karşı tarafı farklı toplantı yeri konusunda ikna edememiştir.⁷⁵

İstanbul'un işgal edileceğinden adeta emin olduğunu⁷⁶ söyleyen Mustafa Kemal Paşa, bir takım tedbirler alındığını ve bu meyanda seçilen mebusların birbirleriyle tanışmaları, fikir alışverişinde bulunmaları için Erzurum, Trabzon, Samsun gibi merkezlerde⁷⁷ toplanma kararı aldıklarını ve mümkünse Ankara'ya gelmelerini mebuslardan rica ettiklerini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşmelerin içeriği ve hedefini milletvekillerine şu sözlerle hatırlatmıştır:

*"...Hatırladığıma göre her şeyden evvel Meclisi Mebusanda bir grup vücuda getirmek şart telakki edildi. Çünkü Mebusanın Heyeti Umumiyesi mütesanit (dayanışma) bir halde bulunmazsa hiçbir maksadın müdafaa ve muhafazasının imkânı kalmazdı ve yine burada görüşülmüştü ki, teşekkül edecek grup bütün manasıyla, vuzuhiyle (anlaşılır) ve zavahiriyle (görünüş) Kuvayi Milliyyeye müstenit olacaktır, bütün dünya, bilecektir; bu mebuslar milletin kuvvetine istinat etmekten korkan mebuslar hiçbir kimsenin indinde, muteber olamaz."*⁷⁸

Yukarıda bahsi geçen yazışmalar ve ikna çalışmaları 1919 yılı içerisinde gerçekleşmiştir. Şimdi ise tarih 24 Nisan 1920'dir.⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa TBMM'de, milletvekilleri huzurunda, geçmişteki yaşanmışlıkları anlatmaktadır. Uyarıları İstanbul nezdinde dikkate alınmamıştır ve tarih onu haklı çıkarmıştır. İstanbul işgal edilmiş, mebuslar yakalanmış, bir kısmı Malta'ya sürülmüştür. Yaşanmışlıklardan hâsıl olan kanaat, Anadolu hareketinin meşruluğudur. Mustafa Kemal Paşa'nın uyarı ve davranışları onun isabet, feraset, cesaret⁸⁰ ve meşruiyete dayalı kararlılığını teyit etmiştir.⁸¹

⁷⁵ TBMM. ZC., C. I, s.22-23.

⁷⁶ "...Yalnız yine bu felaketin zuhura geleceği kanaati baki olduğundan bazı tedabir yapmakta vazifei vataniyemizi ifaya kavuştuk..." Bkz., TBMM. ZC., C. I, s.25.

⁷⁷ TBMM. ZC., C. I, s.25; Ayrıca; İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne bu toplanma merkezlerindedir. Bkz., Selek, a.g.e., s.321-322.

⁷⁸ TBMM. ZC., C. I, s.25.

⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa, 1919 ve 1920 yılının 23 Nisan'ına kadar Mücadele adına yapılanları ilk kez meclisin açılışının ilk üç gününde anlatmıştır. İkinci anlatımı ise 15-20 Ekim 1927 tarihinde ve Ankara'da toplanan ikinci kurultayda 36,5 saatte ve altı günde gerçekleştirmiştir. Bu nutkuyla Milli Mücadele'nin tamamına ve 1927 yılına kadar olan sürece kendi yorumları çerçevesinde açıklık getirmiştir.

⁸⁰ TBMM. ZC., C. I, s.26. Cesaretine yönelik birçok örnek verilebilir. Burada Meclis-i Mebusan'da alınması istenen fakat çeşitli nedenlerle alınamayan kararlarla ilgili değerlendirmesinde kullandığı, "...artık Kuvayi Milliyyeden korkmadılar, artık Meclisi Mebusanı teşkil eden heyeti muhteremen de korkmadılar." sözü esas alınmıştır.

⁸¹ Meclis'in İstanbul'da toplanması kararını benimsemediği halde genel karara uyması bu yoruma dayanak olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nin açıldığı günden itibaren üç gün boyunca yaptığı konuşmalar milli hareketin sorunlarını dile getirmenin yanında, Temsil Heyeti'nin o güne kadar üstlendiği görevi TBMM'ne devretme sürecidir.

TBMM'nin 24 Nisan tarihli ikinci oturumu, Paşa'nın Meclisi Mebusan'a giden ve daha önce verdikleri sözü yerine getirmeyen veya getiremeyen mebusların bu tavırlarının neticesini değerlendirdiği; "...binaenaleyh her iki taraf için zayıf bir kuvvet hükmolundu, hem de Kuvayı Milliye'nin ehemmiyeti iskat edilmiş oldu. İşte düşmanlarımız bundan fevkalâde cesaret aldılar, artık Kuvayı Milliyeden korkmadılar, artık Meclisi Mebusanı teşkil eden heyeti muhteremen de korkmadılar."⁸² sözleriyle nihayetlenmiştir.

Saat 11.45'te başlayıp 13.00'a kadar devam eden oturumdaki bilgilendirmeden çıkarılacak nihai mesaj; İstanbul'un silik ve sinmişliği ve hatta acizyet içinde bulunduğu, Ankara'nın ise kararlılık, duyarlılık, cesaret, meşruiyet ve hakkaniyetle mücadele azmi taşıdığı ya da taşımak mecburiyetinde olduğudur.

24 Nisan saat 15.00'da TBMM'nin ikinci toplantısının üçüncü oturumu gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda kürsüde konuşan yine Mustafa Kemal Paşa'dır ve konuşmasının genel konusu İstanbul'un işgal edileceğine dair İtilaf devletlerinin hissedilen olumsuz tavırlarıdır. Ali Rıza Paşa Hükümetinin İtilaf devletleri karşısındaki vaziyetine değinen Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin İstanbul Hükümeti'nden Milli Mücadele yanlısı Cemal ve Cevat paşaların görevden alınması talepleriyle bu sürecin başladığını, Yunanlılar karşısında mücadele veren Kuvayı Milliye birliklerinin geri çekilmesi, dağıtılması isteğiyle de devam ettirildiğine dikkat çekmiştir. İstanbul Hükümeti'nin, bu kuvvetlerin tasarrufu konusunda yetkisinin olmadığını belirten Mustafa Kemal Paşa, bütün bu isteklerin hükümeti devirmeye yönelik olduğunu ve hatta bunu hızlandırmak için özellikle İngilizlerin Ermeni kartını oynamaya başladığını söylemiştir. "*Ermenilere memleketin hangi köşesinde zulüm yapılmıştır*"⁸³ sorusuyla meclise hitap eden Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı sırasındaki uygulamayı kabul etmekle birlikte İtilaf devletlerinin iddiasının o dönemle ilgili olmadığını, Ermenilere elan bir mezalim uygulandığı iddiasında bulduklarını, bunun ise tamamen bir iftira olduğunu beyan etmiştir. Yalnız İngilizlerin isteği üzerine bazı hükümet üyelerinin bilinçsizce bu istekleri Anadolu'daki yetkililere bildirdiğini de ifade eden Mustafa Kemal Paşa, bir anlamda olası

⁸² TBMM. ZC., C. I, s.25-26. Mustafa Kemal Paşa'nın bu dönemle ilgili değerlendirmesi Nutuk'ta daha sert olmuştur. Atatürk, a.g.e., s.483.

⁸³ TBMM. ZC., C. I, s.26.

bir haksızlığın önüne de: “...*Bunu tamim etmiş olmak bittabi teklifin hakikatini kabul etmek değildir.*”⁸⁴ cümleleriyle geçmek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın devlet yazışmalarındaki bu hassas davranışı ona adeta tecrübeli bir diplomat kimliği kazandırmıştır. Paşa'nın bütün bu süreci değerlendirirken bazı Amerikalı ve Avrupalılarla yapılan temaslara ve bu temaslardan neticesinde kamuoylarının Türkiye lehinde değişmeye başladığını belirtmesi diplomatik girişimlerinin varlığına da işarettir. Milli Mücadele'de başarı, sadece savaşlarla ulaşılabilecek bir hedef değildir. Türkler aleyhinde birtakım karalamalar yapılırken eldeki sınırlı basınla hele hele sansüre tabi basınla bunu başarmak pek mümkün görünmemektedir. Bütün bu baskılar ve karalamalar neticesinde Ali Rıza Paşa'nın istifa etmek zorunda kaldığını anlatan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da Damat Ferit'in işbaşına getirilmesi çabasına da değinmiştir. Gönderilen yoğun protesto telgrafları ve Meclis Divan Başkanlığının padişahla yaptığı görüşmeler sonrasında Damat Ferit'in değil, Salih Paşa'nın Hükümet kurma görevi üstlendiği de Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanatında belirttiği hususlardandır.⁸⁵

Paşa'nın, İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal kastıyla ilgili olarak telgraf hatlarına değinmesi, Milli Mücadele'nin çok yönlülüğünün işaretidir. İngilizlerle resmen taktik savaşı yapılmaktadır. İngilizler İstanbul'un işgaline hazırlık babında Anadolu haberleşme telgraf hattı hakkında inceleme yapmış, hatların haritaları Genel Müdürlükten istenmiştir. İngilizler bütün bunları yaparken Heyeti Temsiliye boş durmamış, olası bir haberleşme kesintisine karşı çözümler aramıştır. İstanbul'dan alınan bir habere göre; İstanbul'daki Milli Mücadele yanlıları tutuklanacaktır. 11 Mart'ta, İngiliz temsilci Vitel'in demiryollarının çalışmayacağı ve bu nedenle Ankara'dan ayrılacağı ihbar edilmiş ve gerçekten ertesi gün ayrılma gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Fransız Duvazo ve İtalyanların da aynı hazırlık içerisinde olduğu ihbarı alınmıştır.⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda sıralanan bütün bu gelişmelerden haberdar olması Heyeti Temsiliye'nin resmen vatan ve milletin kaderinin belirlenmesinde ne kadar büyük rol oynadığının delilidir. Ülkenin dört bir yanında bu mücadeleye destek veren bir haberleşme örgütü⁸⁷ vardır. Ortada bir hükümet bir Meclisi Mebusan yoktur fakat kabul edilmesi gereken hakikat, Heyeti Temsiliye'nin hem devlet hem hükümet

⁸⁴ TBMM. ZC., C. I, s.27.

⁸⁵ Türkgeldi, Salih Paşa'nın Sadaret makamını istemediğini hatta teklif karşısında ağladığını anlatır. Bkz., Türkgeldi, a.g.e., s.257- vd.

⁸⁶ TBMM. ZC., C. I, s.28.

⁸⁷ İstiklâl meşalesi Anadolu'nun her yanında yanmaya başlamıştı ve Ankara yalnız değildi. Bkz., Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler Ve Teşkilatlanma**, Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizisi/110, Ankara, 1998; Sıtkı Aydın, **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları/1154, Başvuru Kitapları Dizisi/11, Eskişehir, 1993; Nuri Köstüklü, **Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Kültür Bakanlığı/ 1217, Kaynak Eserler/49, Ankara, 1990.

görevi üstlendiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın da bu hareketin en başından beri başında olduğudur.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının bundan sonraki kısmında İstanbul'un işgal sürecinin başlatıldığı ve bu nedenle: "...arkadaşlar Anadolu'ya harekete teşvik edildi" sözleri bir uyarı olduğu kadar İtilaf devletlerinin haksızlıklarını, İstanbul'un çaresizliğini, Anadolu hareketinin haklılığını, kendisinin ve Heyeti Temsiliye'nin bugüne kadar yaptığı işlerin önemini ve şimdi TBMM'de toplananların üstlendiği sorumluluğun ağırlığını göstermektedir.

5. Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanata Göre, İstanbul'un Resmen İşgalinden TBMM'nin Açılışına Kadar Yaşananlar

İstanbul'un 16 Mart 1920'de gerçekleşen resmi işgalinin⁸⁸ saat on öncesinde İstanbul telgrafçılarından biri tarafından Ankara Ziraat mektebinde bulunan merkeze bildirildiğini anlatan Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafi ileten şahsiyetin ismini⁸⁹ o günkü konuşmasında belirtmemiştir. Hamiyetli telgrafçılardan saat 11.00'a kadar haberler geldiğini belirten Mustafa Kemal Paşa, bu saatten sonra vaziyetin daha kötüye gitmemesi adına alınan tedbirleri konuşmasında sıralamıştır. Bu tedbirler özetle şöyledir:

1-İzmir hinterlandını tehdit eden, Biga ve çevresindeki Anzavur harekâtına destek veren ve İtilaf devletlerinin İstanbul'dan Anadolu'ya yönelebilecek saldırılarında dayanak teşkil edecek vaziyette olan Eskişehir-Afyon Karahisar hattındaki İngiliz kuvvetleri silahtan arındırılacak.

2- Çok yönlü amaca hizmet etmek üzere Geyve ve Ulukışla çevresindeki raylar tahrip edilecek.

3- İstanbul'dan vuku bulacak menfi propagandaların önlenmesi için haberleşme kontrol edilecek. Anadolu'dan hiçbir şekilde İstanbul'a para ya da buna benzer şeyler gönderilmeyecek. Sahillerden veya değişik yollardan

⁸⁸ İşgal için hükümete verilen nota hakkında Bkz., Galip Kemali Söylemezoğlu, **Yok Edilmek İstenen Millet**, Cumhuriyet- Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Haziran 2001, s.53-54.

⁸⁹ Güvenlik nedeniyle olsa gerek o gün ismi telaffuz edilmeyen bu şahsiyetin kimliği sonraki yıllarda Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa tarafından Manastırlı Hamdi olarak açıklanmıştır.Bkz., Atatürk, **a.g.e.**, s.549- vd.Manastırlı Hamdi, Ankara'da karargahta telgraf memurluğu yapmış, istiklal Madalyası almıştır. Atatürk tarafından kendisine İstanbul'un işgalini bildirdiği için "Onaltımart" soyadı verilmiştir. 1945 yılında Konya'da vefat etmiştir.

Anadolu'ya gelen şüpheliler takip edilecek. Şüpheli mektuplar ve şahıslar kontrol edilecek.⁹⁰

Bu dönemde İstanbul'un işgaline cevap, sadece yukarıda sayılanlarla sınırlı kalmamış, Anadolu'daki İtilaf subaylarının tutuklanması kararı alınmış ve büyük bir cesaretle uygulanmıştır. Bu tutuklamayla Mustafa Kemal Paşa'nın barizleşen mütekabiliyet tavrı bundan önce olduğu gibi⁹¹ bundan sonraki süreçte de temel düstur olmuştur.

Beyanatta belirtildiğine göre; İngilizler 16 Mart saat 11.00'dan itibaren Anadolu ile temas kurarak işgalin gerekçesini bildirmek ve Anadolu hareketini mesul tutmak adına bir propaganda atağına geçmiştir. Ancak, telgraf hatlarının kontrol edilmesi nedeniyle bunu başaramayan İngilizlerin, bu kez Ankara'da demiryollarında çalışan bir İtalyan'a Fransızca olarak telgraf gönderdikleri; fakat bunun da direnişçilerin eline geçtiği bilgisi de bu beyanatta yer almıştır.

Konuşmasında, İtilaf devletlerinin, Ermenilerin Anadolu'da gadre uğradığına dair propagandalarına değinen Mustafa Kemal Paşa, bugüne kadar hiçbir yabancı devletin himayesine mazhar olmayan Ermenilerin Anadolu'da en basit bir haksızlığa dahi uğramadığını ve bu durumun entrikacı Avrupalıların yüzünü kızartırken milletimizin seciyesini ispat edeceğini söylemiştir.

İstanbul'un işgalinden sonra İtilaf devletlerinin çeşitli entrikalarını anlatan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki Hükümetin yok olduğunu, milletin, şaşkınlık ve ızdırıp içinde mercisiz kaldığını telaffuz etmiştir.

Yukarıda sıralanan bu olumsuz gelişmelerden çıkarılacak sonuç, çaresizlik içinde kıvranan millet için bir şeylerin yapılması, çare bulunması ve bunun için de harekete geçmenin milli ve vicdani bir vazife halini almış olmasıdır.

6. Yeni Bir Dönem ve Diriliş: Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanatına Göre Ankara'ya Davet Süreci

Bütün bu yazışma ve beyanatta dile getirilen haksızlık, hukuksuzluk, iftira ve acı, yüreğinde vatan sevgisi taşıyan insanları aynı gayede birleştirmede etkili olmuştur. İşgalin iyice kabarttığı vatan sevgisi Anadolu

⁹⁰ TBMM. ZC., C. I, s.28.

⁹¹ Misakı Milli'de yer bulan ve Türkiye'de kalacak olan gayrimüslimlere mütekabiliyet çerçevesinde hakların verileceğinin belirtilmesi bu çıkarımın nedenidir.

direnışçilerinin kongrelerce seçilmiş liderinin elini kuvvetlendirerek yeni bir dönemin temelini atmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, beyanatında; 18-19 Mart 1920 gecesinde Meclisi Mebusan'ın tatil edildiğini öğrendiklerini ve bunun üzerine:

*“Makamı hilâfet ve saltanatın masuniyeti istiklâlini, istiklâli millî ve millî hudutlarımız dâhilinde imkânı hayat bahşedecek bir sulhu temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin Ankara'da içtimai lüzumuna milletin nazarı dikkatini celbetmek hususundaki vazifei millîye ve vataniyemizi de ifa ettik.”*⁹² içerikli ve 19 Mart'ta yayınladığı telgrafa değinmiştir. Paşa, konuşmasının devamında işgal ve sonrasını özetle şöyle değerlendirmiştir:

Birinci olarak: İstanbul'un işgaliyle devlete el konulmuştur. Meclisin susturulması ve düşürülmesiyle yasama mercii kalmamıştır.

İkinci olarak: Hükümet her açıdan İtilaf kontrolüne girmiş ve Damat Ferit bu alçaklığı kabul ederek milletle her türlü bağı kaybetmiştir.

Üçüncü olarak: Yargı, anayasanın en temel prensiplerindedir. Oysa İstanbul'da hiçbir hukuki gerekçe gösterilmeden insanlar tutuklanmaktadır. Bu davranış şekli ortaçağların savaş uygulamalarına benzemektedir. O halde bağımsız yargı kalmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa yukarıda verilen tespitlerden hemen sonra sözü 24 Nisan 1920 gününe getirmiş ve hazır bulunan milletvekillerine TBMM'de toplanma gerekçelerini;

*“...Binaenaleyh her şeyden evvel müdafaaî hukuk ve mevcudiyete kabiliyetli bir millet halinde beynelmilel hukuk ve vazâifine hürmət olunmasını talep edebilecek teşkilâtı medeniye ve esasiye ile henüz yaşamakta olduğumuzun bütün cihana bu defa daha büyük bir kuvvet ve metanetle ilânı ihtiyacındayız. Bunun için de inhilâl eden teşkilâtı esasiyemizin bıraktığı boşluğu derhal doldurmak zaruretindeyiz.”*⁹³cümleleriyle açıklamaya başlamıştır.

Bu konuşma, hakikatte bayrak yarışında bayrağın el değıştireceğinin, bir nöbet değışiminin yüce kürsüden milletin vekillerine duyurulmasından başka bir şey değildir. Ancak bu bayrak değışiminin biri açık, biri henüz pek ifade edilemeyen iki boyutu vardır. Birinci boyut, bu görevi Temsil Heyeti yerine meclisin yapacağı, ikincisi, yani gizli olanı ise İstanbul ile Ankara arasında kaçınılmaz olan bayrak değışimidir.

⁹² TBMM. ZC., C. I, s.29.

⁹³ TBMM. ZC., C. I, s.30.

6.1. Kutsal Davanın Milletvekilleriyle Bütünleşme

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk milleti adına azami hakların elde edilmesinin şart olduğunu ortaya koyan, ulusal kurtuluş hareketinin kurumsallaştığı yerin adıdır.

Mustafa Kemal Paşa, milletvekillerine her şeyden evvel milli hâkimiyetin tecellisi için yüce meclisin olağan üstü yetkiyle toplandığını, seçimlerin heyecan ve istekle yapılmış olmasının ise bu gidişatın millet katında kabul gördüğünün delili olduğunu ve yüce meclisin samimiyetle milli iradeye dayandığını söylemiştir. Milletten destek alarak açılan bu meclis, ulusal egemenliğin emanetçisi olarak Türk halkının ve Türkiye'nin tek temsilcisi olduğunu yasal düzenlemeler ve kararlılıkla kısa sürede göstermiştir.⁹⁴

Yüce mecliste toplanan iradenin hilafet ve saltanat makamını yabancı baskısından, Osmanlı Devleti'ni yıkılmaktan ve esir olmaktan kurtaracağını, hilafete vicdanen bağlı İslam âlemiyle birlikte yaşama kabiliyeti taşıyan bir milletin esir olamayacağını, bu hareketi adım adım izleyen dünya medeniyeti ve insanlığın düşüncesinin değişeceğini ifade eden Mustafa Kemal Paşa,⁹⁵ şiddetli alkışlarla milletin temsilcilerinden bir kez daha onay almıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının son kısmında milletvekillerinin gönüllerine etkili bir hitapta bulunduğu görülmektedir. Yukarıda ifade edilen hedeflerin gerçekleştirilmesi ve bu yolda milli iradenin rehberliğinin kabul edilmesi, mecliste toplananların genel arzusudur. Mustafa Kemal Paşa, izlediği taktik-stratejiyle, milli iradeden milli egemenliğe yönelen ve ortak akılla temellendirilen milli davanın seyrini bu duygularla meclisin bilgisine sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın en başından o güne kadar milli dava adına yaptıklarını ve yapılanları anlattığı bu konuşma neticesinde ikna olan ve tarihin kendilerine yüklediği sorumluluğun da bilincinde olan milletin vekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini kabul ederek gereğini yapmıştır.

Heyeti Temsiliye'nin, İstanbul'un işgalinden beri millet arasındaki birlik ve beraberliği koruduğunu, Osmanlı kanunlarını sürdürdüğünü, devlet otoritesinin yokluğunu hissettirmemeye çalıştığını, emniyeti sağladığını söyleyen Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsiliye'nin artık görevini hakkıyla tamamladığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, büyük coşku ve "*Amin, Amin*" temennileriyle desteklenen şu konuşmayla hitabını sonlandırmıştır:

"...Bu dakikadan itibaren yedi yüz senelik bir hayatı azamet ve şevketten (ululuk)sonra girivei (çıkılmaz yol) inkırazın (bitme) kenarında henüz ayakta

⁹⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.123.

⁹⁵ **TBMM. ZC.**, C. I, s.30.

durabilen Osmanlı milletinin âkibetinden mesuliyet, heyeti muhteremenizin saiki (sevk eden) faaliyeti olacaktır.

Dâvamızın meşruiyeti ve bütün mîlel ve akvamın insaniyet ve adaletten nasibedar olduğuna kaani olduğumuz yüreklerinin bizimle müşterek ve bize daima muin (yardımcı) ve zahir bulunduğuna itminanı (emin) tanımımız, muvaffakiyet ümitlerimizin kalplerimizde bir lâhzai tereddüde bile duçar olmamasını temin edecek nihayetsiz kuvvetlerdir, hususiyle Cenabı Hak daima bizimledir.”⁹⁶

Sonuç

I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Ateşkesin imzalanması öncesi ve sonrasında Osmanlı yönetici ve aydınlarının önemli bir kısmı, Wilson Prensipleri nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'ne ve İngilizlerle olan “kadim dostluk” ilişkilerine ümit bağlamıştır. Ateşkestən ümit var olan bu kesim, kısa bir zaman içerisinde ilgili devletlerin uygulamalarının bekledikleri gibi olmadığını görmelerine rağmen, “insafa sığınma” tutum ve davranışlarını değiştirmemişlerdir.

Tarih, yaptığının doğru olduğunu düşünenlerin, birbiriyle giriştikleri mücadeleleri ve bu mücadelelerin, insanlık tarihinde bıraktığı izi çeşitli yöntemlerle geleceğe yansıtan bilimdir. Tarihte, hata yapan ve hatasının farkına varıp doğruya yönelen, ya da sessiz kalmayı tercih eden insanlar olduğu gibi, baştan itibaren hata içinde olan ve bu hatadan dönmeyen insanlar da vardır.

Bu çalışmada, baştan itibaren doğru yaptığını inanan ve inandığı bu yolda ne pahasına olursa olsun kalmaya devam eden bir lider ele alındı. Her türlü tehlikeyi göze alan bu liderin davranışı, olaylara yaklaşımı, yorumlaması, dinleyenleri kendisine inandırma çabası ve bununla da kalmayıp onları yanına çekme taktik-stratejisi incelendi. Liderin gösterdiği olağanüstü çaba, tutum ve davranışın, onun güncesini âdeta Milli Mücadele'nin güncesine dönüştürmüştür. Lider o güne kadar yaptıklarını-yapılanları anlatırken milletvekilleri kendisini pür dikkat dinlemiştir. Mustafa Kemal Paşa, alınan siyasi ve askeri tedbirleri anlattıkça milletvekillerinin ona olan inançları o nispette artış göstermiştir. Fakat sadece konuşmayla insanların uzun süre ikna edilmesi sürdürülebilir bir davranış değildir. Başarılı siyasi ve askeri sonuçların elde edilmesi, düşman

⁹⁶ TBMM. ZC., C. I, s.30.

unsurlarının sesini kısmayı başarırken aynı zamanda fikriyattan fiiliyata dönüşen sürdürülebilir bir liderliğin de yolunu açmıştır.

TBMM'nin açıldığı ilk günlerde encümen seçimindeki konuşmalarda görüldüğü gibi milletvekilleri henüz birbirlerini tanımamaktadır. Mustafa Kemal Paşa ile birçok milletvekilinin tanışıklığı daha çok onun Anafartalar kahramanı, Ordu müfettişliği ve Heyet-i Temsiliye Başkanlığı gibi vazifelerinden kaynaklanmaktadır. Birçok milletvekili şahsen tanımasa da Mustafa Kemal'e karşı bir sempati beslemektedir. Milletvekilleri içinde; tutucu- yenilikçi, sultan-halife taraftarı ve henüz alenen ilân etmese de saltanat ve hilafete karşı olanı vardır. Kısaca ifade edilirse, mecliste farklılıklar çok, benzerlik ve ortaklık azdır. Az olan bu kapsamlı ortaklık, yöntem farklılıklarına rağmen vatanın içinde bulunduğu durumdan kurtarılması davasıdır.

Milli Mücadele'nin zorluğu, sadece içerideki farklılıklardan kaynaklanmamaktadır. Anadolu'da tam bir yokluk kol gezmektedir. Bu yokluğu bilenlerde: "*Anadolu'da bir avuç kurbağa vıraklayarak başını kaldırmış ve dünyaya meydan okuyor*" hor görüsü hâkimdir. Anadolu, aslanlarla silahlı gladyatörlerin kapıştığı tamamen gerçek sahnelerin çekildiği bir film setini anımsatmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, bu yokluklar içerisinde, milletin temsilcilerini mücadele konusunda bilgilendirmek, inandırmak ve bir yönetim erkini oluşturmak konusunda ikna etmek tarihi sorumluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Paşa, bu karmaşık sorunu çözerken, lider sorununun da halledilmesi gerektiğinin pekâlâ farkındadır. Öyleyse sorunun çözümünü ararken hitabetinde, yazışmalarında, davranış biçiminde liderliğe talip olduğunu göstermelidir. Mustafa Kemal Paşa'nın meclisteki ilk beyanatı işte bu mesajların bolca yer aldığı bir hitabettir. Bu hitabeti dinleyenler, her şeyden önce karşılarında konuşan kişinin o güne kadar ne yaptığını, hangi zorluklarla karşılaştığını, olayların üstesinden gelme kabiliyet ve cesaretini, kararlılığını, milli iradeye saygısını, sultan-halifeyi ve vatan ve milleti kurtarma azmini net bir şekilde görmelidir. Yani bu beyanat, Mustafa Kemal Paşa'ya kendisini milletvekillerine ilk andan itibaren tanıtmaya imkânı sunan ve onu Meclis Başkanlığına kadar götüren bir adımdır. Liderliği tesadüflerin değil onun kendinden emin ve kararlı çabalarının sonucudur.

Mustafa Kemal Paşa'nın meclisteki konuşma ve davranışlarında psikolojik yansımalar söz konusudur. Sosyallik, uyumluluk, sorumluluk, deneyime açıklık, öz-güven vasfı bariz bir şekilde varlığını hissettirmiştir. Bu vasıfları bilgiyle, cesaretle, kararlılıkla, fedakârlıkla birleştirmeyi başaran Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanlığına seçilmiş, daha sonraki yıllarda Başkomutanlık, Cumhurbaşkanlığı görevlerini üstlenmiştir. Yeni devletin

kurumsallaşmasında ve devrime giden yolu açmada büyük başarılarla imza atan bu lider, Atatürk kimliği ile tarihin hem okuyucusu hem de yapıcısı olmuştur.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, D. 3, C.I, İçtima Senesi: 5, 4. İnikat, 19 Teşrinievvel 1334(1918) Cumartesi, TBMM. Basımevi, Ankara, 1992.
- Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem**, C. III, Fahri Çoker (Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu), TBMM Vakfı Yay., No: 6.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM. ZC.)**, C.I, Devre I, İçtima I, I. Celse, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

Kitaplar

- ADIVAR, Halide Edip; **Türkün Ateşle İmtihanı**, C. II, Cumhuriyet Gazetesi, Eylül 1998.
- ALTUĞ, Yılmaz; **Atatürk İnkılâp Tarihi (1919-1938)**, Çağlayan Kitapevi, İstanbul,1985.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk -Söylev**, C.I, TTK., Ankara, 1986.
- AYDINEL, Sıtkı; **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları/1154, Başvuru Kitapları Dizisi/11, Eskişehir, 1993.
- DEVELLİOĞLU, Ferit **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara, 1986.
- (FURGAC), Ahmet İzzet Paşa, **İstiklâl Harbi'nin Gerçekleri, Feryadım**, C.I-II, Timaş Yayınları, 2017.
- JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922)**, C.I, TTK., Ankara,1989.
- KANDEMİR, Feridun, **İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar**, Yakın Tarihimiz Yayınları: 3, İstanbul, 1964.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I-II, TTK., Ankara, 1988.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.
- KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, TTK., Ankara, 2000.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Kültür Bakanlığı/ 1217, Kaynak Eserler/49, Ankara, 1990.
- MACAR, Elçin Oya D. MACAR, **Beyaz Rus Ordusu Türkiye’de**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- MERAY, Seha L. Osman OLCAY, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 409, Ankara, 1977.
- NADİ, Yunus, **Ankaranın İlk Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- NADİ, Yunus, **Birinci Büyük Millet Meclisi**, Yenigün Haber Ajansı, Cumhuriyet’in Armağanıdır, Nisan 1998.
- ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralar, I**, İstanbul, 1993.
- ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK., Ankara, 1989.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar, **Kurtuluş ve Kuruluşta Milletvekili Gözüyle Gazi Mustafa Kemal Paşa (1920-1923)**, Berikan Yayınevi, Kırşehir, 2015.
- SAKALLI, Bayram, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma**, Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizisi/110, Ankara, 1998.
- SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji)**, TTK., Ankara, 1993.
- SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji)**, TTK., Ankara, 1994.
- SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilâli**, C.I, Kastaş Yay., İstanbul, 1987.
- SONYEL, Salâhi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I, TTK., Ankara, 1987.
- SÖYLEMEZOĞLU Galip Kemali, **Yok Edilmek İstenen Millet**, Cumhuriyet- Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Haziran 2001.
- TANSEL, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- TOYNBEE, Arnold J., **Türkiye I (Bir Devletin Yeniden Doğuşu)**, (Çeviren: Kasım Yargıcı), Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, Aralık 1999.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, TTK., Ankara, 2010.

Makaleler

JAESHKE, Gotthard, “Mondros’a Giden Yol”, **Belleten**, No:109, C.XXVIII, S. 109, (Ocak 1964), ss.141-152.

“Türkiye Tarihinin Son 20 Yıllık Devrine Ait Kronoloji”, **Belleten**, C.II, S.7/8, Temmuz 1938, ss.469-489.

ÖZKAYA, Yücel, “Milli Mücadelede “Anadolu Ajansı”nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.1, S. 2, Mart 1985, ss.587-607.

Tezler

BOLAT, Mahmut, **Tarihçesi, Derlenmesi ve Diziniyle Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011.

